STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04887

REB YISRAEL BAL SHEM TOV

A. Frumkin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ר׳ ישראל בעל שם טוב

דער גרינדער פון חסידיזם

זיין לעבען, טהעטיגקייט און פילאָזאָפיע

— פון —

א. פרומקין

STAR HEBREW BOOK CO.
54-58 Canal Street, New York

Printed in the United States of America

ערשטער קאפּיטעל.

זיין געבורט און זיין יוגענד.

קוועלען און לעגענדען וועגען זיין געבורט. — זיינע עלטערן. — ער ווערט אַ יתום. — אין חדר. — דיא פּאַרצייטיגע מלמדים און דער „בעהעל־פער“. — זיין אַנטלויפען אין וואַלד. — זיין ליעבע צו דער נאַטור און צו מוזיק. — ער ווערט אַ „בעהעלפער“, דער נאָך אַ שמש פון שוהל.

אם ענדע פון זיעבעצעהנטען יאהרהונדערט זיינען דיא אי־דען אין פּוילען געשטאַנען אויף אַ טרויעריגער שטופע פון קולטור. דיא בלוטיגע טעג פון דיא יאָהרען 1648—55, וועלכע זיינען בעקאַנט אין דער אידישער געשיכטע אונטער דעם נאמען „גזרות ת״ח“, האָ־בען געלאָזט אַ טיעפען איינדרוק אויף דעם גייסטיגען צושטאַנד פון דיא דאַמאָלסדיגע אידען. דיא ווילדע קאָזאַקען האָבען פערטרונקען דאס גאַנצע לאַנד מיט אידיש בלוט; דיא ישיבות זיינען פערניכטעט געוואָרען. אויף אַ צייט לאַנג האט דאָרט אויפגעבליהט דיא קבלה, דיא תורה פון דיא אידישע מיסטיקער. דיא בעוועגונג פון „שבתי צבי“ האָט זיך פערשפּרייט איבער דער לייננג און דער ברייט פון פּוילען. זיא האט זיך אזוי טיעף איינגעגעסען אין דיא ביינער פון דיא דאָר־טיגע אידען, אז זאָגאר דאן, ווען דער „פאַלשער משיח“ איז שוין גע־ווען טויט, האבען זיי איהם ניט אויפגעגעבען אין גאַנצען. פון דיעזער

משיח־בעוועגונג איז אין פוילען געבאָרען געוואָרען דיא סעקטע „חסידים״, וועלכע האט געוואָלט אראָבבריינגען דיא גאולה דורך תעניתים און דורך פערשיעדענע קערפּערליכע פּייניגונגען, און אן דער שפּיצע פון וועלכער עס זיינען געשטאַנען דיא צוויי בעריהמטע קאַבאַליסטען יהודה חסיד און חיים מלאך. אָבער אויך פון זיי האָט זיך גאָר ניט אויסגעלאָזען. נאָר אן איינדרוק האָבען זיי געלאָזען איבעראל, וואו זיי זיינען געוועו; און וויא ענטטוישט דאָס פּאָלק איז ניט געוועו, האבען זיך פון דעסטוועגען געפונען מאַסען, וואס האבען ארויסגעקוקט אויף וואונדער.

אונגעפעהר אין יענער צייט איז אין א קליין שטעטעל אין וואָלאַכיע געבאָרען געוואָרען דער פאָטער פון דעם „חסידיזמוס״, ר׳ ישראל בעל שם טוב.

* * *

וואו און אין וועלכען יאָהר ער איז געבאָרען געוואָרען, ווייס מען ניט גענוי. ביאָגראַפיען האָט מען דאָרט אין יענע צייטען ניט געשריעבען. כמעט אַלעס וואָס מיר ווייסען וועגען ר׳ ישראל בעל שם טוב, קומט צו אונז פון לעגענדען און מעשיות וואָס זיינע חסידים, זיינע נאָכפאָלגער האבען איבערדערצעהלט איינע דיא אַנדערע, ביז וואַנען מען האָט דיזעלבע מעשה׳לאך אָנגעפאַנגען צו פערעפענטליכען אין שריפט. פאַר דיא גלויביגע, וואָס האבען דערצעהלט דיא שבחים פון דעם „בעש״ט״ (בעל שם טוב) נאָך זיין טויט, איז ניט וויכטיג געוועזן צו בעשטימען אויף ריכטיג, וואו און ווען זיי האָבען פּאַסירט. אויב דער בעל שם האט עטוואס געזאָגט אָדער בעוויזען א וואונדער איז פאַר זיי גענוג צו וויסען, אַז ער האָט דאס און דאָס געזאָגט און דאָס און דאָס געטהאָן. געהן אויסרעכענען אויף ריכטיג ווען דאס איז געשעהן, דאס איז געוועו א צו שווערע ארבייט און דיא חסידים האָבען עס געמוזט בעטראַכטען פאַר אַ׳ן איבעריגע זאַך.

לעגענדען זיינען דערצעהלט געוואָרען וועגען יעדען גרויסען מאַן, זאָגאר אין דיא לעצטערע צייטען, ווען מען האָט שוין געפיהרט טאָגע ביכער און געשריבען וויכטיגע ביאָגראַפיעס. בעזאָנדערס זיינען דיא לעבענס־בעשרייבונגען פון אַלע רעליגיאָנס־גרינדער פול מיט לעגענדען.

און דער גרינדער פון'ם „הסידיזמוס" איז אין דיזער הינזיכט ניט נאָר ניט געווען קיין אויסנאַהמע, נאָר גראָד פערקעהרט, זיין לעבען איז אזוי איינגעוויקעלט אין א וואָלקען פון בבא מעשיות און פון וואונדערליכע, צויבערהאַפטע ערצעהלונגען, אז ער ווייזט עפּעס אין גאַנצען אויס וויא א פאַבעלהאַפטע פּערזאָן.

איבערהויפּט זיינען דאָ זעהר ווייניג ביאָגראַפישע ידיעות מכח זיינע קינדער־יאָהרען. וויא מען קען אַרויסנעהמען פון דיא פערשיעדענע שריפטען וואס זיינע אנהייגנער האָבען פערשפּרייט א צייט נאָך זיין טויט, איז ער געווען א קינד פון אָרעמע, פּראָסטע עלטערן. זיין פאָטער ר' אליעזר איז געווען א פרומער איד פון'ם איינפאַכען פאָלק, פון'ם המון עם. קיין פּרנסה, ווייזט אויס, האָט ער אליין ניט געהאַט. ער האָט געלעבט אויפ'ן חשבון פון זיין פרוי שרה, דעם בעל שם'ס מוטער, וועלכע איז געווען א הייבאַמע. ישראל איז געווען א בן יחיד ביי זיינע עלטערן.

וועגען זיין געבורט דערצעהלען דיא חסידים א וואונדערבאַרע מעשה'לע. אָהן דעם פאַנגט זיך גאָר ניט אָן. דיא פאַנטאַזיע פון דעם בעל שם'ס אנהייגנער וואָלט ווירקליך געבליבען באַנקראָט, ווען זיא וואָלט ניט אויסגעטראַכט עטוואָס וואונדערבאַרעס וויא אזוי זייער געטליכער רבי איז געקומען אויף דער וועלט.

„איינמאָל — דערצעהלט דיא לעגענדע — זיינען דיא ווילדע טאַטאַרען בעפאַלען דאס שטעטעל, וואו ר' אליעזר, דעם בעל שם'ס פאָטער, האָט געלעבט. וויא זייער שטייגער איז געווען, האָבען זיי אויסגעליידיגט דיא הייזער פון'ם גאַנצען שטעטעל, גענומען דיא איינוואוינער געפאַנגען און זיי דערנאָך פערקויפט פאַר קנעכט און דיענסטען. צווישען דיא געפאַנגענע איז אויך געווען דער פאָטער פון דעם גרינדער פון „חסידיזמוס". דיא מוטער זיינע האָט זיך אויסגעדרעהט פון דיא טאַטאַרישע הענד און איז אנטלאָפען ערגעץ־וואו.

„דיא טאַטאַרען האָבען אליעזר'ן אוועקגעפיהרט אין א ווייטער מדינה, וואו קיין אידען זיינען ניט געווען. דאָרט האָבען זיי איהם פערקויפט פאַר א שקלאַף. נאָר ער האָט נושא חן געווען ביי זיין

בעל הבית, וועלכער האט איהם געמאכט פאר דעם פערוואלטער פון זיין הויז.

„און עס פליהען דיא טעג, א טאָג נאָך א טאָג. אליעזר מאכט ביי זיך אָב צו אנטלויפען פון זיין בעל הבית. נאָר פון הימעל גיט מען איהם א וואונק צו בלייבען—

„מען דארף איהם נאָך האָבען דאָ, אין דער מדינה...

„און ווייל ער איז געווען אזוי טהייער ביי זיין העררי, האָט ער איהם א מאָל אוועקגעשיינקט צו דעם שני למלך, דיא רעכטע האנד פון סולטאַן.

„איינמאָל האט זיך געמאכט, אז דער שני למלך איז געווען שטארק צוטראָגען. דער סולטאַן האָט זיך געפונען אין א שרעקליכער צרה, און ער האָט בעדארפט אן עצה,

„און אליעזר האָט דיא עצה געגעבען. פון הימעל האט מען זיא איהם מגלה געווען...

„וואָס נאָכדעם איז געווען פערשטעהט זיך שוין פון זיך אליין. אלץ האָט ער נעקראָגען, אי גדולה, אי כבוד, אי עשירות, און דערצו נאָך א פרוי אויך!

„און דיא פרוי איז א שעהנע געווען, דיא שעהנסטע טאָכטער פון לאַנד. נאָר אליעזר האט זיך ניט צוגעריהרט צו איהר...

„אז זיא פלעגט איהם פרעגען פאר וואָס ער בעהאנדעלט איהר אזוי, און אז זיא פלעגט איהם זאָגען, וויא ליעב זיא האָט איהם — פלעגט ער זיך אויסדרעהען יעדעס מאָל מיט אן אנדער תירוץ.

„נאָר איינמאָל האָט זיא איהם שטארק דערקוטשעט, ער זאָל איהר זאָגען וואָס מיט איהם איז, דערצעהלט ער איהר מיט טרעה־רען אין דיא אויגען, אז ער איז א איד...

„האָט זיא איהם אָבגעלאָזען, און גאָלד האָט זיא איהם מיט־געגעבען, און זילבער און אלערליי גוטע זאכען.

„נאָר אויפ'ן וועג זיינען איהם בעפאלען גזלנים און האָבען אוועקגערויבט זיין גאנצען פערמעגען.

„דאן האָט זיך אליהו הנביא צו איהם בעוויזען אויפ'ן וועג און האָט איהם אָנגעזאָגט, אז פאר דיא אלע צרות וואָס ער האָט איבער־

געליטען, וועט איהם גאָט בענשען אויף דער עלטער מיט א זוהן, וואָס וועט אויפעפענעז דיא אויגען פון אידישען פאָלק.

„און אזוי — ענדיגט דיא לעגענדע — איז געבאָרען געוואָרען ר' ישראל בעל שם טוב."

לאנג, ווייזט אוים, האָט דער איגנעל ניט זוכה געווען צו זיין מיט זיינע עלטערן צוזאמען. זיין פאָטער אליעזר איז געווען זעהר אלט און שוואך. ער איז געשטאָרבען, ווען זיין זוהן ישראל איז אלט געווען עטליכע יאָהר. פאר'ן טויט,—אזוי דערצעהלט זיך אין דיא „שבחי בעש"ט" — האָט ער ישראל'ן גענומען אויף דיא הענד און האָט איהם געזאָגט: „וויא דו זעהסט, מיין קינד, איז געקומען מיין צייט זיך אָבצוזעגענען מיט דער וועלט. איך בין זיכער, אז דו וועסט זיין א גרויסער, געטליכער מאַן. געדענק זשע, מיין זוהן, אז גאָט ברוך הוא וועט זיין שטענדיג מיט דיר, און דוא דארפסט פאר קיינעם קיין מורא ניט האָבען."

אָט דיא לעצטע ווערטער פון זיין שטערבענדען פאָטער זיינען איינגעקריצט געוואָרען אין זיין קינדערש הערצעל; ער האָט זיי, ווייזט אוים, קיינמאָל פון זינען ניט ארויסגעלאָזען.

אָבער דאס איז ניט געווען אלעס. נאָך דעם פאָטער איז דיא מוטער, הפנים, אויך באלד געשטאָרבען, און ישראל איז געבליבען א פאלשטענדיגער יתום, עלענד און אליין; זיין ערציהונג איז איצט געווע אין דיא הענט פון פרעמדע מענשען, וועלכע האָבען פון איהם געוואָלט מאכען א לערנער, א בן תורה.

וויא דער שטייגער איז, האָבען איהם זיינע פערזאָרגער אריינ־געגעבען אין א „חדר". עס זיינען איצט דאָ זעהר ווייניג פלעצער, וואו מען קען נאָך זעהן א פארצייטיגען חדר. דאס איז געווען א מורא'דיגער פלאץ, א מין גיהנום פאר דיא קליינע חברה. דער אידי־שער פילאָזאָף שלמה מיימון, וועלכער האָט געלעבט אין יענער צייט, דערצעהלט זיך אָן שוידערליכעס וועגען דעם. „דער חדר—זאָגט ער—דאס איז אן ענגער, שמוציגער צימער, פול מיט רויך. א טהייל פון דיא קינדער זיצען אויף ביינק און א טהייל אויף דער ערד. דער מלמד, אין א שמוציגע העמד, זיצט ביים טיש מיט א גראָבען

שטעקען אין דער האנד. דיזער שטעקען דיענט אויף צוויי זאכען ער צורייבט דערמיט דעם טאבאק אין דער שיסעל וואס שטעהט אויף דער ערד, לעבען איהם; און אז מען דאדף הויבט זיך דערזעל־בער שטעקען אויף איבער דיא פלייצעס און איבער דיא קעפ פון דיא קינדער...״

נאר אויסער דעם „מלמד״ איז דא א „בעהעלפער״ אין חדר. דאס איז א ווילדע חיה, פאר וועמען דיא קינדער ציטערן וויא פאר פייער. דער בעהעלפער שלאגט זיי נאך מעהר פון דעם רבי׳ן. ער עסט אויף דעם גרעסטען טהייל פון דיא „ווארמעסען,״ וואס ארעמע מאמעס גיבען מיט דיא קינדער אין חדר. מיט איין ווארט, דער „בעהעלפער״ איז געוועזן דער שד פון דיא קליינע חברה; זיי האבען געציטערט פאר איהם און זיי האבען איהם אין הארצען געהאסט וויא דעם טויט.

וואס פלעגט מען אין דיא „הדרים״ לערנען? דאוונען, חומש מיט רש״י און מיט דיא עלטערע קינדער אויך גמרא. אבער אלצ־דינג פלעגט געלערנט ווערן אהן א ברעקעל סיסטעמע, אהן געשמאק. דער אינגעל האט ניט געקענט האבען קיין שום אינטערעסע אין דעם.

און אין אזא מין „חדר״ האט זיך געפונען דער יתום ישראל. ער האט ניט געקענט איינזיצען דארט. זיין קאפ איז ניט געלעגען ביים לערנען. בשעת דער מלמד האט איהם איינגעטייטשט א פסוק פון חומש, האט ער געטראכט וועגען עפעס אנדערש. איהם האט זיך געוואלט זיין אין דרויסען, וויט, העט וויט אין וואלד, וואו עס איז ניטא ניט קיין „מלמד״, ניט קיין „בעהעלפער,״ ניט קיין שמור־ציגער חדר און ניט קיין פערוויינטע, פערטרויערטע פנים׳לאך פון קליינע קינדער... שוין אלס קינד האט זיך אין איהם ארויסגעצייגט דיא ליעבע צו דער נאטור, דיא פערגעטערונג פון דאס שעהנע און ערהאבענע. דעם וואלד האט ער געליעבט דאס לעבען, און מעהר וויא איינמאל פלעגט ער פערשוואונדען ווערען אויף עטליכע טעג. מען פלעגט איהם ארומזוכען און ענדליך געפינען אליין אין וואלד, פערטראכט, פער׳חלום׳ט. דיא בוימער און דיא בערגלאך האבען אין זיך געהאט א בעזונדערן צויבער פאר איהם. עס וויזט אויס, אז ער

האָט אויך שטאַרק ליעב געהאַט צו הערען דעָם געזאַנג פון פויגעל. זיינע נאַכפאָלגער דערצעהלען, אַז ער איז געווען זעהר מוזיקאַליש. מוזיק איז געווען זיין לעבען. און אַזוי בעהאַווענט איז ער געווע אין מוזיק, אַז ער האָט געקענט דערקענען פון דעם ניגון וואָס דער „בליזמר" האָט געשפּיעלט, וואָס פאַר אַ סאָרט מענש ער איז, וואָס ער האָט אין זיין לעבען געטהאָן.

אין דעם בעל שם'ס מנין — אַזוי דערצעהלט דיא לעגענדע — איז געווען אַן אַרענדאַר וואָס האָט געהאַט אַ אינגעל מיט זעהר שלעכטע פעהיגקייטען. דאָס איז געווען אַן איינפאַכער „גולם" וואָס האָט זיך ניט געקענט אויסלערנען קיין „אלף בית" אפילו. ימים נוראים אָדער יום טוב, אַז דער פאָטער פלעגט געהן אין שטאָדט דאַווענען, פלעגט ער דעם אינגעל לאָזען אין דערהיים. אַזוי האָט ער זיך געפיהרט ביז זיין זוהן איז געוואָרען „בר מצוה." איינמאָל, ערב יום כפור, האָט דער אַרענדאַר מורא געהאַט צו לאָזען זיין אינגעל אין דערהיים; ער קען נאָך מחלל זיין דעם הייליגען טאָג; ער וויים דאָך ניט, אַז מען דאַרף פאַסטען...

דער אינגעל האָט געהאַט אַ פייפעלע. בשעת ער פלעגט ליגען אויף'ן פעלד, מיט דיא שאָף און דיא רינדער, פלעגט ער דערויף אויס־פייפען פערשיעדענע, שעהנע ניגונים. דיזע פייפעלע האָט ער מיטגע־נומען מיט זיך אין שוהל אריין. דער פאָטער האָט דערפון ניט גע־וואוסט.

דעם גאַנצען טאָג איז דער אינגעל געזעסען אין קלויז און געקוקט מיט אַן אָפענעם מויל אויף דיא אידען וואָס האָבען געדאַווענט. אַ געפיהל פון קנאה האָט דורכגעדרונגען זיין האַרץ. אַלע דאַווענען, אַלע שרייען, אַלע וויינען און ער שווייגט, ער טהוט גאָר ניט. אַ פּאָר מאָל האָט ער זיך גענומען צום פייפעל און געוואָלט וויזען וואָס ער קען... נאָר דער אַרענדאַר האָט עס דערזעהן און האָט איהם ניט געלאָזען. ער בעט זיך ביים פאָטער ער זאָל איהם לאָזען כאָטש איין פייף טהאָן — אונמעגליך! דער אינגעל האָט געהאַלטען דאָס פייפעלע אונ־טערן קאַפּטען, און כדי צו זיין זיכער, אַז ער זאָל ניט פייפען, האָט עס דער פאָטער צוגעהאַלטען ביי איין ברעג...

דער עולם האָט שוין אָבגעדאַווענט מוסף, מנחה; מען האַלט שוין ביי „נעילה". דער אינגעל בעט זיך ביים פאָטער, ער זאָל איהם לאָזען א פייף טהאָן, אָבער דער ערענדאַר ענטפערט מיט א בייזער, אז ער זאָל זיצען שטיל.

מיט אַמאָל האט ביים אינגעל געפּלאַצט דיא געדולד...

ער האָט אַרויסגעריסען דאס פייפעלע פון דעם פּאָטער'ס הענד, און אין קלויז האט זיך דערהערט א מורא'דיגער פייף...

דיא חסידים זיינען פערציטערט געוואָרען און האבען זיך אומגעקוקט אין אַלע זייטען.

און דער „בעל שם" האָט מפסיק געווען אין מיטען דאַווגען און האט געזאָגט:

— אָט דער אינגעל האט מיט זיין פייף אַרויפגעשיקט אַלע אונזערע תפילות צום הימעל... דער וואס קען דאַווגען, רעדט צו גאָט דורך דיא תפלות... אָבער דער אינגעל קען נאָר פייפען, ניט מעהר, און דאָס איז ביי גאָט אָנגענומען וויא אונזערע תפלות...

פון דעם פייף — אַזוי האבען זיינע נאָכפאָלגער געדרינגען — האט ער דערקענט וואס פאר א אינגעל דעם ערענדאַר'ס זוהן איז געווען; ער האט אין איהם ענטדעקט א פערבאָרגענעם צדיק.

אָבער ישראל'ס אויפפיהרונג, זיין אַנטלויפען איינמאָל נאָך'ן אנדערן פון חדר אין וואַלד אריין, האָט איהם פערמאוס'ט אין דיא אויגען פון זיינע פערוואַנדער און זיי האבען זיך אָבגעטרייסעלט פון איהם. דער אינגעל האָט אַלזאָ גאַנץ פריה געמוזט אָנהויבען זאָרגען פאַר זיך אַליין.

אין א קורצע צייט אַרום געפינען מיר איהם ווידער אין „חדר"; אָבער ניט אלס „תלמיד," נאָר אלס „בעהעלפער".

און אלס בעהעלפער איז ער געווען אַן אויסנאַהמע פון זיינע חברים. ער האָט באלד געוואונען דיא הערצלאַך פון דיא קליינע קינדער. זיי האבען איהם זעהר ליעב געהאט. ער פלעגט זיי ניט נאָר פיהרען אין חדר און צוריק, נאָר ער פלעגט אויך מוזען געהן מיט זיי אין שול אריין און זאָגען מיט זיי „אמן" און „קדושה". דיזע ארבייט

פלעגט ער טהאָן מיט דעם גרעסטען פערגניגען. ער איז געווען צופריע־
דען מיט זיין בעהעלפערשען לעבען.

נאָר לאַנג האט ער זיך דערביי ניט געהאַלטען.

מען קען ניט וויסען אויף ריכטיג פאר וואס, נאָר אין א צייט
ארום האָט ער געביטען זיין בעשעפטיגונג און איז געוואָרען דער שמש
פון דער שוהל. מעגליך, אז דאָס איז געווען דערפאר, ווייל אלס שמש
האט ער געקענט זיין אונאבהייננגיגער, מעהר פאר זיך. דער דאמאלס־
דיגער שמש איז געווען א מין שומר וואס פלעגט היטען דיא שוהל,
און דער יונגער ישראל האט געטהאָן זיין ארבייט וויא עס דארף צו
זיין. זיינע בעלי בתים, דיא גבירים פון שוהל, זיינען געווען צופרידען
מיט איהם, נאָר זיי האָבען איהם בעטראכט פאר א שטיקעל משוגע'נעם,
מחמת ער פלעגט אויף זיין דיא גאנצע נאכט, און בייטאָג, בשעת
דער עולם האָט זיך ארומגעדרעהט און שוהל, איז ער געשלאָפען.

דיא גאנצע נאכט, ביז טאָג, פלעגט ער זיצען אין שוהל און
לערנען.

צווייטער קאפיטעל

זיין ענטוויקלונג און זיינע למודים.

וואָס ער האָט געלערנט. — ר׳ אדם און דיא געהיימע כתבים. — זיין חבר ר׳ אדם׳ס זוהן און זיין סוף. — דער בעש״ט ווערט א מלמד. — זיין שידוך מיט דעם בראָדער רב׳ס שוועסטער און זיינע צרות.

וואָס האָט ער געלערנט ? פון וועלכע ספרים האָט דער שפּעטערדיגער גריגדער פון׳ם חסידיזמוס געשעפּט זיינע קענטניסע ? וואָס פלעגט ער לערנען אין דיא נעכט וואס ער איז אויף געוועזן אין שוהל?

א גענויען ענטפער דערויף קען קיינער פון זיינע ביאָגראַפען ניט געבען. נאָר פון דיא בעקאנטע פאקטען וועגען זיינע קינדערשע יאָהרען, פון דעם וואָס דערצעהלט זיך וועגען זיין פאנטאסטישע נאַטור און זיין ליעבע צום וואַלד, קען מען פערשטעהן, אז ער האָט זיך ניט געבלענדעט דיא אויגען און ניט געבראָכען דעם מוח איבער דער גמרא און איבער דיא „פוסקים“. דיזע ספרים זיינען, אָהן צווייפעל, געוועזן פאר איהם צו טרוקען. עס איז גיכער צו גלויבען, אז ער האָט זיך שוין אין דער יוגענד אָבגעגעבען מיט קבלה־ספרים, מיט׳ן „זוהר“, דיא ביבעל פון דיא קבלה־לייט, און אנדערע ווערקע פון אַלטע און נייע קאבאַליסטען וואס האָבען אין יענער צייט געהאַט אן אָבגאַנג אין פוילען.

אז דער „זוהר“ איז שפעטער ניט ארויס פון זיינע הענד, פערגעסען זיינע פערעהרער ניט צו דערצעהלען אויף יעדען שריט און טריט. דיזער ספר, פול מיט ווינקען און סודות, מיט לעגענדען און טיעפזיניגע געדאנקען, געשריבען אין א צויבערהאפטען סטיל, האט געמוזט מאכען א טיעפען רושם אויף דער צארטער, פיהלענדער זעעלע פון דעם יונגען אינגעל. און מען דערצעהלט, אז ווער עס איז שפע־טער געקומען צו איהם, האט איהם געפונען ביים „זוהר“. דאס איז געווען זיין טרייעסטער חבר אין לעבען. „אין דיזען ספר“, פלעגט ער אליין זאגען, „האט גאט ברוך הוא בעהאלטען פאר די צדיקים דאס ליכט וואס ער האט בעשאפען אין די ששת ימי בראשית.“

אויסער די קבלה־ספרים, דערצעהלט מען, האט ער אויך ליעב געהאט דעם „עין יעקב“, יענעם טהייל פון תלמוד, וועלכע גיט זיך ניט אב מיט טרוקענע דינים און מיט פלפולים; דעם טהייל פון די אגדתות, די לעגענדען פון דער גמרא. ער פלעגט ליעב האבען, אימיצער זאל זיצען לעבען איהם און איהם פארלעזען שטיקער פו „עין יעקב“.

נאר אחוץ די ספרים איז אויך דא א לעגענדע וועגען געהיימע כתבים, מאנוסקריפטען, וואס דער יונגער ישראל האט „על פי נס“ געקראגען אין יענער צייט, ווען ער איז געווען שמש פון שוהל.

אין א געוויסער מדינה — דערצעהלט די לעגענדע — האט אין יענער צייט געלעבט א הייליגער מאן, א מקובל מיט'ן נאמען ר' אדם. דיזער מאן האט אמאל אין א מערה געפונען א פאק מיט הייליגע כתבים. דורך וועלכע ער פלעגט בעווייזען וואונדער. פיעלע נסים האט ר' אדם געצייגט. ער איז געווען א גרויסער אביון. איינמאל האט זיך א גרויסען קעניג פערגלוסט אראבצוקומען צו איהם צו גאסט מיט א גאנצע מחנה פון גענעראלען און אפעצירען און סאלדאטען. און דער הייליגער מאן האט דורך די הייליגע מאנוסקריפטען פאר איהם אויפגעשטעלט א פראכטפאלען פאלאץ אין איין מינוט; און א סעודה האט ער פאר זיי געמאכט כיד המלך, מיט געבראטענע קאטשקעס און מיט וויין און מיט אלערליי זיסע און געשמאקע מאכלים — אלץ דורך די הייליגע כתבים...

פאר'ן טויט האָט מען איהם פון הימעל מגלה געווען, אז דיא כתבים געהערען צו ר' ישראל דעם זוהן פון אליעזר, וועלכער געפינט זיך אין דער שטאָדט אָקופּ. ר' אדם האָט געהאַט אַן איין איינציגען זוהן, האָט ער איהם אָנגעזאָגט, אז נאָך זיין טויט זאָל ער פאָהרען נאָך אָקופּ און איבערגעבען דיא שריפטען צו דעם, וועמען זיי געהערען.
דער זוהן האָט געפאָלגט און איז אוועקגעפאָהרען קיין אָקופּ. דאָרט איז ער אריינגעפאָהרען צום „פרנס חודש" און האָט איהם דערצעהלט, אַז זיין פאָטער האָט איהם פאר'ן טויט אָנגעזאָגט חתונה צו האָבען אין דער שטאָדט.
האָט מען איהם גלייך געקראָגען א כלה. מען האָט איהם חתונה געמאכט מיט א גביר'ס א טאָכטער.
נאָך דער חתונה האָט ער גענומען זוכען דעם, וואָס ער דאַרף, נאָר ער האָט ניט געקענט געפינען קיינעם, אויסער דעם 14 יעהריגען אינגעל ישראל, דער זוהן פון אליעזר, וועלכער האָט געדיענט אלס שמש פון שוהל. דער יונגער בעל הבית'ל האָט אלזאָ גענומען נאָכ־שפירען דעם אינגעל. ער האָט איהם א פאָר מאָל אונטערגעוואָרפען א פאָר כתבים און האָט געזעהן, וויא דער אינגעל האָט זיי מיט ציטערנדע הענט א כאַפּ געטהאָן, זיי דורכגעקוקט און זיי בעהאלטען אין קעשענע. ער איז אלזאָ געווען איבערצייגט, אז דאס איז דער, וועמען ער זוכט...
דער סוף איז געווען אז דיא צוויי יונגע לייט האָבען זיך בעַ־קענט איינע מיט דיא אנדערע. דער בעל הבית'ל האָט דעם אינגעל איבערגעגעבען דיא איבעריגע מאנוסקריפּטען און האָט איהם געבעטען, ער זאָל זיין זיין חבר און לערנען מיט איהם צוזאמען. ישראל האָט איינגעוויליגט דערויף, נאָר מיט א בעדינגונג קיינער זאָל דערפון ניט וויסען; פאר'ן עולם איז ער געווען דעם בעל הבית'ל'ס משרת.
דער יונגער מאן האָט געהאַט א רייכען שווער, האָט ער ביי איהם גע'פּועל'ט, ער זאָל איהם אויסבויען א שטיבעל ערגעץ וואו, הינטער דער שטאָדט. דאָרט איז ער מיט ישראל'ן געזעסען און געלערנט. זיי האָבען אויך דאָרט געמאכט פּראָבעס מיט דיא הייליגע כתבים; זיי האָבען פּרובירט בעווייזען וואונדער, וויא דער הייליגער

מאן ר׳ אדם האָט געטהאָן. נאָר דיא פּראָבעס זיינען ניט געלונגען. איינמאָל האָבען זיי דורך דעם אָנגעמאַכט א גרויסע שרפה, א צווייטען מאָל האָט זיך דאָס געענדיגט מיט נאָך א גרעסערן אונגליק: דער בעל הבית׳ל איז דער׳הרג׳עט געוואָרען, און ישראל איז געבליבען אליין, אָהן א חבר...

עס דערצעהלט זיך אויך אז בשעת ישראל איז געווען שמש פון שוהל, האָט מען איהם חתונה געמאַכט, נאָר זיין ווייב האָט געמוזט שטאַרבען אין איין צייט מיט זיין חבר. דער יונגער מאַן איז אַלזאָ געבליבען אליין, אָהן אירגענד וועלכע שטיצע, און ער האָט זיך ווידער געמוזט אוועקלאָזען „איבער דער וועלט" זוכען פּרנסה.

און ווידער אמאָל געפינען מיר איהם ביי זיין אמאָליגער בעשעפטיגונג אלס „בעהעלפער" אין פערשיעדענע „חדרים", ארומפאַהרענדיג פון איין שטעטעל אין דער אַנדערער. קיין גליקען, פערשטעהט זיך, האָט ער דערפון ניט געמאַכט; ער האָט קוים געהאַט א שטיקעל ברויט. ער פלעגט געהן אָבגעריסען, אָבגעשליסען, וויא א בעטלער: אפילו אויף א שבת׳דיגע קאַפּאָטע האָט איהם זיין פּרנסה ניט געסטייעט

און אזוי וויא פריהער איז איהם דיא „בעהעלפעריי" גיך נמאס געוואָרען. זיין ליעבע צו איינזאַמקייט, זיין חשק צו וועלדער און פעלדער, צו דער נאַטור, האָבען איהם געטריבען אוועקצוואַרפען דיא בעהעלפער־שטעלע און צו ווערן א מלמד ביי אַן ארענדאַר.

דער ארענדאַר אָדער „ישוביניק", וויא מען האָט איהם גערופען און מען רופט איהם נאָך יעצט ביי אידען, איז געווען א מערקווירדיגער טיפּ. מאָדנע זאַכען דערצעהלט מען זיך אָן פון ישוביניקעס. זייער לעבען איז געווען קלעגליך און טרויעריג. „אָרימקייט און אונוויסענהייט האָבען געהערשט אין הויז פון יעדען ארענדאַר," דערצעהלט דער פילאָזאָף שלמה מיימון אין זיין אייגענע לעבענס־בעשרייבונג. „דער בעל הבית איז געווען גראָב און שמוציג, א פאַלשטענדיגער „עם הארץ" וואָס האָט ניט נאָר ניט געקענט קיין איין לשון קדש׳דיגען וואָרט, נאָר אפילו זשאַרגאָן האָט ער ניט געקענט ריידען. זיין שפּראַכע איז געווען א פערדאָרבענעס, צובראָכענעס רוסיש. ווענע

זיין פרוי און קינדער איז שוין גאָר ניטאָ וואָס צו ריידען; זיי זיינען געשטאַנען נאָך נידעריגער פון איהם. זיין הויז איז געווען אַ פּויערישע כאַטקע וואָס האָט געהאַלטען ביים איינפאַלען, שוואַרץ פון רויך. קיין קוימען איז ניט געווען אין שטוב, און דער רויך פלעגט אַרויסגעהן דורך אַ גרויסען לאָך וואָס איז געווען אין דאַך. אַזוי גיך וויא דער אויווען פלעגט זיך אויסהייצען, פלעגט מען פערשטאָפּען דיא לאָך, כדי דיא וואַרימקייט זאָל ניט אַרויס פון שטוב. דיא גאַנצע וואוינונג איז בעשטאַנען פון איין צימער וואָס האָט געדיענט פאַר אַלצדינג: אַ שלאָף־צימער, אַ שיינק, אַן עסס־שטוב, און אַ „חדר" פאַר דיא קינדער צום לערנען. אין דיעזען צימער איז שטענדיג געווען היים צום דערשטיקט ווערן, און מען פלעגט זיך דאָרט באָדען אין שמוץ. אַלעס איז געווען אויסגעמישט, דיא ריינע וואַסער און דיא פּאַמוניעצע, דיא שמוציגע קליידער און דיא אויסגעוואַשענע. דאָרט וואו מען פלעגט באַקען און קאָכען, האָט מען אויך געמוזט מעלקען דיא קוה... און אַלע, אַלע אין איין און דעמזעלבען צימער: דיא שכור'ע פּויערים, דער אַרענדאַר, זיין פרוי און קינדער און — דער מלמד..."

צו אַזאַ לעבען האָט זיך דער בעל שם טוב בשום אופן ניט געקענט צוגעוואוינען. איינע פון זיינע בעדינגונגען, בשעת ער האָט אָנגענומען דיא שטעלע ביים אַרענדאַר, איז געווען, מען זאָל איהם אויפשטעלען אַ בעזונדער שטיבעל הינטער'ן דאָרף. דאָרט פלעגט ער לערנען מיט דעם אַרענדאַר'ס קינדער און אויך פערברייינגען זיין גאַנצע צייט. נאָר עטוען פלעגט ער געהן צום „ישוב'ניק" אין הויז.

מיט דער צייט האָט ער שטאַרק נושא חן געווען ביי דיא אָרומיגע אַרענדאַרען און ביי דיא „פּריצים", מחמת ער האָט געקענט פּויליש, און ער פלעגט זעהר אָפט דיענען אַלס דאָלמעטשער צווישען דיא אַרענדאַרען און זייערע פּריצים.

אין עטליכע יאָהר אַרום געפינען מיר איהם אין דער שטעטעל טלאָסט, ניט ווייט פון בראָד. ער איז שוין זעלבסטשטענדיג און האַלט אַ „חדר" פאַר זיך. זיינע פעהיגקייטען און זיינע קענטניסע אין לעבען האָבען איהם געמאַכט אַ גוטען נאָמען ניט נאָר אין יענער שטעטעל אַליין, נאָר אויך אין אַלע אַרומיגע פּלעצער. ער איז געוואָרען בעליעבט

ביי אַלעמען. מען פלעגט אָפט קומען צו איהם האָבען א דין תורה. אז עס האָט זיך געמאַכט א „בוררות", א מין שיעדס־געריכט. האָט מען איהם גענומען פאַר א „שליש". מען האָט געהאַט צו איהם פולען צוטרויען.

צווישען דיא גרויסע לייט, מיט וועמען ער איז דאַן געקומען אין בעריהרונג, איז אויך געווען א געוויסער איד מיט'ן נאָמען ר' אפרים פון דער שטאָד קאָטעוו. ער איז געווען דער פאָטער פון דעם בעריהמ־טען רב, ר' אברהם גרשון קאָטעווער, וועלכער האָט געוואוינט אין בראָד. ר' אפרים האָט געהאַט א שטיקעל סכסוך מיט זיינעם א בעקאַנטען און האָט זיך געקליבען צו פאָהרען קיין בראָד האָבען דאָרט א דין תורה. אָבער אזוי וויא זיין בעל דין האָט איהם שטאַרק אָבגע־לויבט דעם מלמד ישראל פון זיין שטעטעל, האָט זיך ר' אפרים מישב געווען און איז צוגעפאָהרען קיין טלאָסט, אום פאָרצולייגען דאָרט זיינע טענות. דעם בעל שם'ס פסק האָט אזוי אויסגענומען ביי ר' אפרים'ן, אז ער האָט געזוכט זיך מיט איהם בעסער צו בעקענען; און ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אז דער מלמד איז אן אלמן, האָט ער איהם אָנ־געבאָטען זיין טאָכטער, א גרושה, פאַר א ווייב. ישראל האָט מסכים געווען דערצו, נאָר מיט א בעדינגונג, אז דיא חתונה זאָל ניט אָב־געלעגט ווערן אויף א בעשטימטע צייט און אז קיינער זאָל ניט וויסען דערפון ביז דאַן.

אויף'ן וועג, צוריק פאָהרענדיג אהיים, איז ר' אפרים געשטאָרבען.

צווישען דיא פאַפירען וואָס דער פערשטאָרבענער האָט איבער־געלאָזען, האָט זיין זוהן, ר' אברהם גרשון, געפונען דיא „תנאים", דורך וועלכע זיין שוועסטער איז געוואָרען א כלה פאַר א געוויסען אלמן מיט'ן נאָמען ישראל דער זון פון אליעזר. ער איז ערשטוינט געוואָ־רען און האָט ניט געקענט פערשטעהן וויא אזוי זיין פאָטער האָט געקענט פער'קנס'ן זיין טאָכטער אָהן איהר וויסען. ר' אברהם גרשון'ס שוועסטער האָט עס אויך ניט געקענט בעגרייפען. זיא האָט געצוואונגען מיט דיא פלייצעס און האָט געשוויגען. עס איז געבליבען צו שווייגען דערווייל און אָבצוואַרטען, אום צו זעהן וואָס דאָ וועט ווערן.

אז דער „זמן" פון דיא מלמדות איז אריבער, האָט ישראל פערלאָזען טלאָסט און איז אוועק קיין בראָד צו ר' אברהם גרשון'ען אין הויז. אָנגעטהאָן אין פראָסטע, פויערשע קליידער האָט ער זיך אוועקגעשטעלט ביים טהיר. דער רב האָט געמיינט, אז דאָס איז עפּעס אן אָרעמאַן און האָט איהם געוואָלט געבען א נדבה. אָבער וויא ערשטוינט איז ער געוואָרען, אז אָנשטאָט צוצונעהמען דיא נדבה, האָט איהם דער אָבגעריסענער „שלעפּער" דערלאַנגט דיא „תנאים" און האָט איהם ערקלערט, אז ער איז געקומען חתונה האָבען.

ר' אברהם גרשון איז געבליבען א צוטומעלטער. אין זיין לעבענס־טאָג וואָלט ער זיך ניט געגלויבט, אז זיין פאָטער וועט אויסקלויבען פאַר זיין שוועסטער אזא פּראָסטאַק, אזא „גאָרנישט" פאַר א מאַן. ער האָט אלזאָ געשיקט רופען זיין שוועסטער און האָט איהר דערצעהלט דיא גאַנצע געשיכטע. זיא האָט ניט געוואָלט געהן געגען דעם ווילען פון איהר פערשטאָרבענעם פאָטער און עס איז געבליבען צו מאַכען דיא חתונה.

פאַר דער חופה האָט דער חתן זיך דורכגעשמועסט מיט דער כלה. ער האָט איהר אויסגעזאָגט דעם אמת, ווער און וואָס ער איז, נאָר ער האָט איהר בעשוואָרען, זיא זאָל עס קיינעם ניט ענטדעקען, וויל ער וויל זיך נאָך אזוי פערשטעלען ביז א געוויסע צייט. דיא כלה האָט איינגעווילינגט.

לאָזען אז זיין שוואָגער זאָל בלייבען אזא „עם הארץ", האָט ר' אברהם גרשון בשום אופן ניט געקענט, ער האָט דארום געזוכט איהם אויסצובילדען, מיט איהם צו לערנען. אָבער זיין מיה איז געוועזען ארויסגעוואָרפען. ישראל האָט זיך געהאַלטען ביי זיין אָבמאַך, זיך ניט אויסצוגעבען מיט זיינע קענטניסע און מיט זיינע פעהיגקייטען פאַר קיינעם. ער האָט עס געהאַלטען פאַר אן ערנידערונג, פאַר א פּחיתת הכבוד, צו ווערן בעעהרט פאַר עטליכע בלאַט גמרא וואָס מען קען. זיין כלל איז געווען, אז מען דאַרף אָבשאַצען דעם מענשען'ס מעשים זיינע מדות, זיין כאַראַקטער, און ניט זיינע קענטניסע. עס איז קיין ספק ניט, אז ער האָט זיך געקענט אויסגלייכען מיט דיא דאַמאָלסדיגע רבנים אין למדנות אויך, נאָר ער האָט זיך ניט געוואָלט גרויס האַלטען דערמיט.

איהם איז געווען אַלץ איינס וואָס פאַר א מיינונג מען וועט האָבען וועגען זיינע קענטניסע. ער האָט געקוקט מיט גלייכגילטיקקייט אויף דיעזע מיינונגען. דיזע מדה איז ביי איהם געבליבען לאַנג, זאָגאַר דאַן, ווען ער איז אַרויס פאַר דער וועלט, ווען מען האָט שוין געוואוסט ווער ער איז. „עס דאַרף זיין אַלץ איינס פאַר דעם מענשען", זאָגט ער אין זיין צוואה, „צו מען לויבט איהם, צו מען טאַדעלט איהם; צו מען האָט איהם ליעב אָדער פיינט, צו מען האַלט איהם פאַר א גרויסען קענער אָדער פאַר א פשוט'ן „עם הארץ"...

נאָר פאַר ר' אברהם גרשון'ען איז דאָס קיין תירוץ ניט געווען. ער האָט געוואָלט אז זיין שוואָגער זאָל ווערן א למדן, און ווען ער האָט געזעהן אז ער קען מיט איהם גאָר ניט מאַכען, האָט ער געשיקט רופען זיין שוועסטער און האָט איהר פאָרגעלייגט: ענטוועדער זיא זאָל זיך גט'ן מיט איהר מאַן, דעם „עם הארץ", אָדער זיי זאָלען זיך אוועקפאָהרען פון בראָד, וואו זיי ווילען. ער וויל זיי מעהר ניט קענען.

זיא האָט אויסגעקליבען דיא צווייטע בעדינגונג.

ישראל האָט אַלזאָ געמוזט נעהמען זיין פרוי און פערלאָזען בראָד. דער הארטנעקיגער רב, וועמען דער יחוס און דער שטאָלץ פון זיין למדנות האָט געמאַכט פאַר אן אכזר, האָט זיך ניט געלאָזט בויגען. ער האָט דיא פאָר פאָלק געקויפט א פערד און וואָגען און האָט זיי אַרויסגעשיקט פון שטאָדט.

דריטער קאפיטעל.

זיין „ענטפלעקונג“ און טהעטיגקייט אלס „בעל שם“.

זיין לעבען אויף דיא בערג. — צוריק אין בראָד. — ווערט אַ שוחט און שפּעטער אַ בעל־הבית פון אַ קרעטשמע. — זיין „ענטפלעקונג“ — זיין טהעטיגקייט אלס „בעל שם“ און זיינע וואונדער.

וואו זיינען זיי אהינגעקומען? אַ צייט לאנג זיינען זיי ארומגעפאָהרען פון איין אָרט צום אנדערן ביז וואנען זיי האָבען זיך בעזעצט אין אַ דאָרף צווישען דיא שטעדט קאָטעוו און קאָסעוו. עס ווייזט אויס, אז נאָר זיא, דיא פרוי האָט געוואוינט אין דאָרף. ער פלעגט, וויא געוועהנליך, פערברייגגען דיא צייט אליין, צווישען דיא הויכע בערג, ארום יענעם דאָרף. זיי האָבען געפיהרט אַן אָרעמען, קלעגליכען לעבען. דיא איינציגע שטיקעל שטיצע זייערע איז געוועזען דאָס פערד און וועגעלע וואָס ר׳ אברהם גרשון האָט זיי געקויפט פאר זייער אָבפּאָהרען פון בראָד. אַ פּאָר מאָל אין דער וואָך, דערצעהלט מען, פלעגט דיא פרוי קומען מיט׳ן פערד און וואָגען צו איהר מאַן אויף דיא בערג. ער פלעגט אָנלאָדען דעם וואָגען מיט ליים און זיא פלעגט עס פיהרען אין דיא ארומיגע שטעטלעך פערקויפען. דערפון האָבען זיי געלעבט.

אָבער לאנג האָט עס ניט אָנגעהאלטען. מען קען ניט וויסען וואָס דאָרט איז געשעהן. אפשר איז דאָס פערדיל, דיא איינציגע שטיצע זייערע, אוועקגעפאלען. עס איז זיי געוואָרען זעהר ביטער און

זיי האָבען זיך געמוזט אומקעהרען קיין בראָד, צו ר' אברהם גרשון'ען אין הויז.

און דאָ האָט זיך ווידער א מאָל אָנגעפאנגען דער אלטער קאמפף. דער למדן ר' אברהם גרשון האָט געזוכט אלערליי מיטלען צו מאַכען זיין שוואָגער דעם „עם הארץ", פאר א „לייט". אָבער אומזיסט! ער האָט צו קיין זאך ניט געטויגט; א לא יוצלח, און גענוג! ער האָט איהם געמאַכט פאר זיין משרת. איינמאָל האָט ער איהם מיטגענומען מיט זיך אויף דער רייזע. ר' אברהם גרשון האָט איינגע־דרעמעלט, און ער, ישראל, איז געווען אזוי פערטיעפט אין זיינע מחשבות, אז דיא פערד האבען ארייגעשלעפט דעם וואָגען אין א טיעפען זומפ און מען האָט ניט געקענט ארויסקריכען פון דאָרט. דער רב האָט זיך געמוזט אליין מטריח זיין און צונעהן אין דאָרף רופען איינינע פויערים ארויסצושלעפען דעם וואָגען מיט דיא פערד. ישראל'ן האָט ער שוין מורא געהאט צו שיקען, ער זאָל ניט פער־בלאָנדזשעט ווערן...

דעם מאָל האָט ישראל אליין שוין ניט געקענט בלייבען לאנג ביים שוואָגער. ער האָט זיך אויסגעלערנט „הלכות שחיטה" און איז געוואָרען א שוחט. אזוי פלעגט ער ארומפאָהרען אין דיא ארומיגע דערפער וואו ער האָט געדיענט אלס שטענדיגער שוחט. שפעטער האָט זיך איהם געמאַכט אָנצונעהמען א קליינע קרעטשמע. ער האָט זיא אָבגעדונגען ניט ביים „פריץ" אליין נאָר ביי א אידישען ארענדאר, וועלכער האָט געהאט אונטער זיין האנד עטליכע קרעטשמעס און האָט איהם אָבגעלאָזען איינע. קיין גליקען האָט ישראל דערביי ניט געקענט מאַכען. עס האָט איהם זאָגאר ניט געסטייעט צום לעבען, מחמת ער פלעגט מוזען קויפען שנאפס און וויין ביים ארענדאר און פלעגט מוזען צאָהלען וויפיעל יענער האָט פערלאנגט. ער האָט אלזאָ געמוזט זעהר אָפט ארויספאָהרען איבער דיא דערפער און צומאַכען א ביסעל געלד פון דער שחיטה.

אין דער קרעטשמע האָט ער זיך געפיהרט וויא געוועהנ־ליך. זיין ווייב און זיינע קינדער האָבען געוואוינט דאָרט, און ער פלעגט זיין אונגעשטערט און האָט געקענט זיך פערטיעפען אין זיינע

געדאנקען ווי פיעל ער האט געוואלט. אהיים פלעגט ער נאר קומען שבת און יום טוב, אדער דאן ווען זיין פרוי האט איהם געשיקט רופען צו בעדיענען דיא אורחים.

און אין דיעזער קרעטשמע, הייסט עס, איז געקומען זיין צייט זיך צו „ענטפלעקען", ארויסצוצייגען פאר דער וועלט זיין גרויסקייט און זיין „ליכט". ער איז דאן געוועזען אונגעפעהר 36 יאהר אלט. מען האט איהם, וויא זיינע נאכפאלגער דערצעהלען, פון הימעל גע־הייסען אראבווארפען פון זיך דיא מאסקע פון דעם פראסטען, איינ־פאכען מענשען.

וויא אזוי איז דאס צוגעגאנגען? וויא אזוי האט דיא וועלט דערזעהן זיין הייליגקייט? דערויף זיינען דא עטליכע לעגענדעס, און איינע פון זיי דערצעהלט זיך אויף אזא אופן:

איינמאל איז צו איהם אין קרעטשמע אריינגעפאהרען אן אורח, א רב, זיין שוואגער ר' אברהם גרשון'ס א תלמיד. ישראל האט איהם אליין בעדיענט. ארום דיענסטאג רופט זיך אב דער אורח צו איהם: „ישראל, זיי אזוי גוט און גרייט צו דעם פערד און וואגען, מחמת איך מוז באלד אבפאהרען". בעט איהם דער „בעש״ט" ער זאל בלייבען ביי איהם אויף שבת. דער רב קוקט איהם אן וויא א משוגע'נעם. אבער דיא השגחה האט זיך געטהאן איהרס. וויפיעל דער אורח האט זיך ניט געאיילט צו פאהרען, האט זיך כסדר געמאכט עפעס וואס האט איהם פערהאלטען, און ער האט געמוזט בלייבען ביז איבער שבת אין קרעטשמע.

שבת, ביים טיש, האט דער אורח דערקענט דעם בעל הבית פון דער ארענדע. ער האט דערזעהן זיין גרויסקייט... אבער דער „בעל שם טוב" האט אויף איהם גוזר געווען ער זאל עס ניט דערצעהלען זיין שוואגער, נאר ער זאל אריבער געהן צו דיא פרומע אידען פון שטאדט און זאל זיי זאגען בזה הלשון: „א גרויסער שטערן געפינט זיך ארום אייך. עס איז א יושר איהר זאלט איהם אריינעהמען אין שטאדט אריין".

פון דאן אן האט ער זיך שוין מעהר ניט בעהאלטען. דיא וועלט האט איהם דערקענט...

* * *

פאַר דעם גרויסען עולם האט זיך דער גרינדער פון חסידיזמוס צוערשט בעוויזען אלס "בעל שם". דאס האט איהם געגעבען זיין גרוי־סען נאָמען, דאס האָט איהם געבראַכט אין בעריהרונג מיט טויזענדע און טויזענדע מענשען, אידען און קריסטען, וועלכע האָבען גענומען גלויבען אין זיין גרויסקייט, אין זיין הייליגקייט.

ער איז ניט געווען דער ערשטער און ניט דער איינציגער „בעל שם". אין יענער צייט איז גאנץ פּאָדאָליען, גאַליציען און בוקאָווינא געווען פול מיט געשיכטען פון דיא וואונדער, וואס דיא „בעלי שמות" האָבען געוויזען. דער גייסטיגער צושטאַנד פון דיא אידען אין יענע מקומות איז געווען וויא צוגעמאַסטען דערצו. דער אידישער המון עם האָט געלעבט אין אַ מורא'דיגער פינסטערנים, אונטערדריקט און פערפאָלגט פון דיא בייזע „פּריצים". וואס פאַר אַ ווערדע האט אַ איד געהאַט ביים פּריץ אין דיא אויגען? אויך דער קריסטליכער פויער איז דאַן געווען גענוג אונטערדריקט; נאָר פאַר איהם האט דער פּריץ כאָטש אַמאָל געהאַט אַ שטיקעל „בושה"; ער האט פשוט געציטערט פאַר איהם, ער זאָל ניט רעוואָלטירען. פאַר דעם אידישען ארענדאַר האט ער קיין שום מורא ניט געהאַט. אז ער פלעגט האָבען אַ כעס אויף אַ אידען, פלעגט ער איהם אָבטשטאַטשעווען אויף'ן וועג, איהם צו'הרג'ענען און איבערלאָזען זיין טויטען קערפּער פאַר דיא ווילדע חיות. ווען עס האָט זיך איהם פערגלוסט, האט ער געלאָזט אונטערצינדען דעם אידען'ס הויז, און אין דער מהומה פלעגט ער דער'הרג'ענען דעם אידען קיינער זאָל ניט וויסען ווער דאס האט געטהאָן. דיא „שאלות ותשובות" פון דיא דאמאָלסדיגע רבנים זיינען פול מיט פראַגען און אנטוואָרטען וועגען דיא מאַסען עגונות וואס זיינען דאַן געבליבען דורך דעם וואס מען האט ניט געקענט געפינען דיא קערפּערס פון זייערע ערמאָרדעטע מענער.

און פונקט אזוי קלעגליך וויא דיא עקאָנאָמישע לאַגע איז אויך געווען דער גייסטיגער צושטאַנד פון יענער צייט. ניט נאָר דיא מוחות פון'ם המון עם זיינען געווען פערפינסטערט, נאָר דיא דאַמאָלסדיגע רבנים, מישטיינס געזאָגט, זיינען אויך ניט געווען בעסער. אין יענער צייט האט זיך געקענט געפינען אַ רב וואס האָט געפרעגט דעם אנדערן אַזא שאלה: „אַ פאָטער וואס האט אַ נדר געטהאָן ניט צו לערנען

זיין זוהן דיא פּוילישע שריפט, צו האט ער עובר געווען אויף זיין שבועה דורך דעם וואס ער האט איהם אויסגעלערנט דעם פוילישען „אלף בית" אויסענווייניג, ניט צייגענדיג איהם דיא בוכשטאבען, נאָר דער זוהן איז אזא חכם און האט עס דערנאָך אליין אויסגעפונען?"... דיזע און עהנליכע שאלות צייגען אויף וואס פאַר א נידריגע גייסטיגע מדרגה דיא אידען זיינען דאַן געשטאנען אין יענע געגענדען.

וואָס זשע איז דער וואונדער, אז דיא „בעלי שמות" האָבען דאַן געפונען אזא אויפנאהמע? ניט נאָר אין פּאָדאָליע און אין גאַליציען אליין האבען זיי געפונען א פעלד פאַר זייער טהעטיגקייט; זיי האבען זיך פערשפּרייט איבער דער לייננג און דער ברייט פון אייראָפּא. זייערע „קליענטען" זיינען געווען ניט בלויז אידען, נאָר אויך קריסטען, בעזאָנדערס רייכע דאַמען וואס זיינען געקומען צוא דיא „הייליגע מענער" זוכען א רפואה צו זייערע געבראָכענע הערצער, צו זייערע דערשלאָגענע געמיטהען און אָפּטמאָל צו זייערע קערפּערליכע קראַנקהייטען. כמעט אין יענער צייט איז צווישען דיא קריסטען גופא, אין ענגלאַנד און אין נאָרטה אַמעריקא, ארויסגעוואקסען דיא סעקטע פון „תפלה־דאָקטוירים", אזוי וויא דיא זאָ־גענאַנטע קריסטשיאַן סייענטיסטס" אין אמעריקא, וועלכע האָבען געוואָלט הייכען גייסטיגע און קערפּערליכע קראַנקהייטען דורך געבעט

עס איז גאָר קיין צווייפעל ניט, אז צווישען דיא פערשיעדענע „בעלי שמות" פון יענער צייט האָבען זיך געפונען גענוג שווינדלער, וועלכע האָבען געזוכט צו מאַכען געלד פון זייערע „װוּאַרצע קונצען". אויף דעם „בעל שם טוב" קען דאס אבער קיינער ניט זאָגען, אפילו זיינע ביטערסטע געגנער ניט. „צו זיין עהרע", זאָגט גרעטץ, „מוז מען צוגעבען, אז ער האט קיינמאָל ניט מיסברויכט זיינע פעהיגקייטען. ער האָט ניט געמאַכט קיין מסחר דערמיט; ער האָט אפילו ניט געזוכט דערפון א לעבען צו מאַכען."

אויף וויא ווייט מען קען ארויסנעהמען פון זיינע אייגענע ווערטער ביי פיעלע געלעגענהייטען, איז ער געווען איבערצייגט אין זיין כח אלס „בעל שם". עס איז געלעגען אין זיין טהעאָריע, אין זיין תורה. „דיא גאָטהייט געפינט זיך איבעראל, אין אלע בּרואים"—דאָס איז געוועזן זיין

פרינציפ. דאָס איבריגע פערשטעהט זיך שוין פון זיך אַליין. וויא באַלד דיא שכינה איז איבעראַל, דאַרקענען דיא וואָס זיינען מסוגל דערצו ווירקען אויף איהר ווילען, איהר בויגען וואו זיי וויכען, דאָס הייסט בעווייזען וואונדער...

האָט ער זיך אימער בענוצט מיט דיזער „גאָטליבער“ קראַפט זיי־נער, אין וועלכער ער האָט אַליין געגלויבט? זיינע נאָכפאָלגער זאָגען, אז ניט. נור דאַן ווען עס איז קיין אַנדער ברירה ניט געווען, האָט ער געברויכט איבער־נאַטירליכע מיטלען. געוועהנליך האָט ער אלס „בעל שם“ אַנגעווענדעט נאַטירליכע מיטלען, באַבסקע רפואות און סגולות, וועלכע ער האָט זיכער געלערנט אין דער יוגענד, ארומפּאָהרענדיג אין דיא דערפער און פערברייננענדיג מאָנאַטען און יאָהרען אין דיא וועלדער און אויף די בערג. קראַנקהייטען פלעגט ער מייסטענס היילען מיט קרייטיכער און גראָזען. ער פלעגט אויך געבען „קמיעות“, אָבער דאָס נאָר זעלטען, ווען ער האָט זיך ניט געקענט העלפען. אָפטמאָל, ווען זיין פאַציענט איז געשטאָרבען, האָט ער געהאַט א פאַרטיגען תירוץ: ער האָט ניט געקענט העלפען דערצו; ער האָט געהערט וויא מען האָט אויף׳ן הימעל אויסגערופען, אַז דער חולה מוז שטאַרבען; אָדער אַז ער האָט געזעהן וויא דער מלאך המות שטעהט שוין הינטער דעם טויטען און עס איז געווען פערפאַלען!...

דאָס וואָס ווערט אַנדערצעהלט פון זיינע וואונדער אַלס „בעל שם“, קען אָנפילען גאַנצע ביכער. נאָך דיא שילדערונגען פון דיא חסידים האָט ער געצייגט זיין כח אין פערשיעדענע פעלע. דיא גע־פעהרליכסטע קראַנקהייטען האָט ער געהיילט, וואַהנזיניגע האָט ער קלאָר געמאַכט. נאָר דאָס איז ניט אלעס. ער איז אויך געווען א „רואה ואינו נראה“. אַז ער האָט געוואָלט, האָט ער געקענט שטעהן לעבען אייך, און איהר זאָלט איהם ניט זעהן. דערצו האָט ער זיך אויסגעצייכענט אַלס „נביא“. זיינע פערעהרער וויסען פון צעהנדליגע מעשה׳לאך וועגען זיין ווייטען בליק אין דער צוקונפט. פיעלע זאַכען וואָס ער האָט נביאות געזאָגט, דערצעהלען זיי, זיינען מקוים געוואָרען.

אין דער גאַנצער צייט וואָס דער גרינדער פון חסידיזמוס איז געווען טהעטיג אַלס „בעל שם“ איז ער ארומגעפאָהרען איבער׳ן לאַנד.

מען געפינט איהם אַלע ווײלע אין אַן אנדער שטאָדט. דיזע טהעטיג־קײט זײנע האָט אָנגעהאַלטען עטליכע יאָהר און האָט איהם פער־שאַפט אַ גרויסען נאָמען. ער איז געוואָרען בעריהמט איבעראַל. יעדער אײנער האָט גערעדט פון איהם. מען האט זיך ניט געקענט אָבלויבען נענוג פון זײנע וואונדער וואָס ער האט געצײגט. אַרום איהם האָבען זיך ארומגעקליעבען הונדערטער מענשען פון אַלע קלאַסען, וואס זײנען איהם נאָכגעגאַנגען דיא טריט און האָבען געשלונגען זײנע רײד. דאָן, ווײזט אויס, איז איהם שוין נמאס געוואָרען דער וואַנדערענדער לעבען, און ער האט בעשלאָסען זיך צו בעזעצען אין אַ שטאָדט און פאָרט־זעצען פון דאָרט זײן טהעטיגקײט ניט נאָר אַלס „בעל שם", אַלס וואונדער־הײלער, נאָר אויך אַלס פיהרער פון אַ נײער כתּה, פון אַ נײע ריכטונג אין יודענטהום.

פערטער קאפיטעל.

זיין טהעטיקקייט אַלס „צדיק" און זיין פילאָזאָפיע.

דער בעש"ט אלס „צדיק" אין מעזביז. — אַן אייגענע הויז. — זיין לוסט צו זיצען אין דערהיים. — דיא נייע תורה. — זיין בעגריעף וועגען גאָט. — געגען דיא קאַבאַליסטען און דיא רבנים,

פון דיא פיעלע שטעדט, וואו דער בעש"ט איז ארומגעפאָהרען, האָט ער אויסגעקליבען דיא קליינע שטעטעל **מעזביז** און האָט זיך דאָרט בעזעצט מיט זיין פאַמיליע. פאַר וואָס איז דער גורל גראָד געפאַלען אויף מעזביז? מחמת דיא קליינע שטעטעלע האָט געהאַט אין זיך פיעלע זאַכען וואָס האָבען איהם צוגעצויגען. זיא האָט ערשטענס געהאַט א היסטאָרישען ווערטה: אין איהר פנקס זיינען פערשריבען פיעלע פאַסירונגען פון דיא „גזרות ת"ח". אויסער דעם צייכענט זיא זיך אויך אויס מיט איהר געאָגראַפישער לאַגע; זיא ליגט אויף א זעהר שעהנעם פלאַץ, און דאָס לאַנד איהר ארום איז זעהר בעוואַקסען. דאס איז געווען געגוג צו געווינען דעם בעש"ט'ס הארץ.

און עס האָבען זיך אָנגעהויבען קלייבען אין מעזביז הונדערטער און טויזענדער אידען. אויסער דעם פראָסטען עולם, דעם המון עם זיינען אויך געווען פיעלע געלעהרנטע יונגע לייט, תלמידי חכמים וואָס זיינען געקומען הערען תורה פון דעם גרויסען און בעריהמטען מאַן.

דיא ערש־יע צייט, באַלד וויא ער האָט זיך בעזעצט אין מעזביז, האָט דער בעש"ט געוואוינט אין א דירה וואס ער האָט געדונגען פון פרעמדע. זיין פרוי אָבער האָט געוואָלט האָבען אַן אייגענע הויז, און זיא האט שטילערהייט אָבגעשפּאָרט פון איהרע הוצאות, אָנגעקליבען א „קניפּעל" און אויסגעפיהרט איהר פּלאַן. דיא גאַנצע צייט וואָס דאָס הויז האָט זיך געבויט, האט דער בעש"ט גאָר ניט געוואוסט דערפון. איינמאָל, דערצעהלט מען, איז ער דורכגעגאַנגען מיט זיינע תלמידים דורך יענער גאַס, און מען האט איהם אויסגעזאָגט אַז דאס נייע הויז איז זיינס; אַז זיין ווייב האט עס אויסגעבויט פאר זיי אויף צו וואוינען, האט ער זיך זעהר געפרייט דערמיט.

אַרויספאָהרען פלעגט ער אין יענער צייט זעלטען פון מעזביז. מען דערצעהלט, אַז זיין פרוי פלעגט איהם כסדר ציטראָגען דעם חשבון פון איהרע חובות וואס זיא איז שולדיג, פאַר מעהל, פאַר פלייש און אַנדערע נייטיגע שטוב־זאַכען, און ער פלעגט אַלץ אָבלייגען דיא רייזע, ביז וואַנען דער חוב איז געוואָרען זעהר גרויס, אַז מען האט שוין מעהר ניט געקענט אָבלייגען. דאַן פלעגט ער ערשט פאָהרען.

איבערהויפּט איז איהם געווען אונאַנגענעהם אַרומצופאָהרען אין דיא לעצטע צוואַנציג יאהר פון זיין לעבען, ווען ער האט געוואָלט ווירקען אויף'ן פאָלק אַלס גייסטיגער פיהרער און לעהרער און ניט אַלס „בעל שם" און „וואונדער־דאָקטאָר". דיא „בעל־שם'ערייי" האט איהם זעהר פיעל געשטערט דערצו. דיא רבנים און למדנים פון יענע געגענדען האבען איהם שטענדיג אויפגעוואָרפען זיינע וואונדער און זיינע „קונצען", אין וועלכע זיי האבען ניט געגלויבט. איהם האט זיך געוואָלט ווירקען אויף זיי מיט זיין נייע לעהרע, מיט זיין פילאָזאָפיע. און דאס האט ער אַם בעסטען געקענט טהאָן, זיצענדיג אין דערהיים אין דער סביבה פון זיינע געלעהרנטע תלמידים.

נאָר אין וואס איז בעשטאַנען זיין נייע לעהרע? וואס איז אַזוינס געווען זיין „אני מאמין", וועלכער האט זיך דערנאָך ענטוויקעלט צו דער פילאָזאָפיע פון דעם מאדערנעם חסידיזמוס?

צוערשט קומט זיין בעגריף וועגען גאָט. דאס איז ניט געווען דער אַלגעמיינער אידישער בעגריף, אַז „השמים שמים לה' והארץ נתן לבני

אדם", אז גאָט זיצט אויבען אין הימעל און קוקט אראָב אויף דיא מעשים פון דעם מענשען אונטען אויף דער ערד. נאָך זיין בעגריף נאָך איז דיא גאָטהייט דאָ איבעראל ; ניטאָ קיין ליידיגער פּלאַץ, וואו זיא געפינט זיך ניט. דיא שכינה רוהט אין דער גאַנצער שעפּפונג, אין אלע וועזענס, אין דער גאַנצער נאַטור.

צו דיזען בעגריף איז ער זיכער געקומען נאָך אין דער יוגענד. זי'ך ארומטראָגענדיג שטענדיג מיט'ן געדאַנק, אז גאָט איז אימער מיט איהם, אז ער געהט שטענדיג ביי זיין זייט, וויא זיין פאָטער האָט איהם אָנגעזאָגט פאר'ן טויט ; זיך געפינענדיג שפּעטער אזוי נאָהענט צו דער נאַטור, אימער צווישען דיא בערג, אימער אין דיא פעלדער און דיא וועלדער, האט ער גאָר אנדערש ניט געקענט גלויבען נאָר אז דער כח פון גאָט בעלעבט דאס אלעס וואס ער זעהט. זאָל דיזער כח אָבגע־טהאָן ווערן פון דער נאַטור, זאָל גאָט פערלאָזען דיא בערג, דיא בוי־מער און דיא פעלדער, און אלעס וועט מוזען אָבשטארבען, ווערן צו גאָרנישט !

דיזען געדאנק, וועלכער ווערט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע בעצייכענט אלס פּאַנטהעאיזמוס (אל גאָטטהייט), האט ער אַם בעס־טען ערקלעהרט מיט פאָלגענדען משל :

„א מעכטיגער קעניג האט אַמאָל אויסגעבויט א זעהר גרויסען פּאַ־לאַץ. און אין פּאַלאַץ זיינען געוועזען הונדערטער חדרים איינע אין דיא אנדערע, ארומגערינגעלט מיט פיעלע ווענט און מחיצות. נאָר איין טויער איז געוועזען אָפען ; און אנטקעגען דיזען טויער זיינען געוועזען מאַסען טהירען, דורך וועלכע מען האָט געקענט אריינקוקען און זעהן וואָס טוט זיך אינוויינינג אין פּאַלאַץ, דיא גאַנצע שיינקייט, דעם גאַנצען פּראַכט פון פּאַלאַץ. און הינטען, אין דעם לעצטען חדר איז געזעסען דער קעניג, ווייט, ווייט פון דיא צושויער. אז דער פּאַלאַץ איז גע־ווען פאַרטיג, האָט מען געשיקט רופען אלע מיניסטאָרען און אלע גרויסע לייט פון דער מדינה אָנצוקוקען דעם שעהנעם בנין און צו בעגריסען דעם קעניג. נאָר ווען זיי זיינען צוגעקומען צום טויער, האָט ער זיך פערשלאָסען און מיט איהם האָבען זיך אויך צוגעמאַכט אלע טהירען אינעווייניג.

„שטעהען זיי אזוי און וואונדערן זיך וויא געהט מען דאָס אריין אין פּאלאץ, אז עס זיינען דאָ אזוי פיעל מחיצות, אזוי פיעל ווענט, אזוי פיעל פערשלאָסענע טהירען. מיט אמאָל קומט אָן דעם קעניג׳ס זוהן און זאָגט: איהר קענט דאָך מיין פאָטער, וואָס פאר א חכם ער איז. ער האָט אייך פּשוט פערבלענדעט דיא אויגען. אָט דאָס אלעס וואָס איהר זעהט, דיא ווענט, דיא מחיצות, דיא פערשלאסענע טהי־רען זיינען גאָר ניט; זיי זיינען גאָר ניטאָ. דאָס דוכט זיך אייך נאָר אויס אזוי... אָט זיצט ער דאָרט, מיין פאָטער... דער וועג איז ליידיג פאר אייך, געהט! —

„פּונקט אזוי איז מיט אלע וועלטען, און מיט אלעס וואס גע־פינט זיך אין זיי. אונז ווייזט זיך אויס, אז זיי זיינען אָבגעטהיילט פון איהם, כביכול, נאָר אין דער אמת׳ן איז ער און זיי אלץ איין זאך; נאָר ער האט זיך בעהאלטען, פערשטעלט און ארומ־געצאמט מיט טויזענדער זאכען, כדי זיך צו פערהוילען פון דיא אויגען פון זיינע ברואים, וועלכע זעהען אין יעדער מין מחיצה צווישע זיי און זייער בורא —".

צוויי גרונד־פּרינציפּען האָט דער גרינדער פון חסידיזמוס געזוכט צו בעקעמפּפען מיט זיין פילאָזאָפיע: דיא נזירות, דיא זעלבסטלאָזיג־קייט פון דיא דאמאלסדיגע רבנים. דיא קבלה־לייט האָבען געפּרעדיגט דיא דערוויטערונג פון „עולם הזה", דיא פּייניגונג פון׳ם גוף, פאסטען תעניתים, זיין טרויעריג און וואָס ווייניגער הנאה האָבען פון דער וועלט דער „בעל־שם" האָט אדרבה געהייסען הנאה האָבען פון דער וועלט. דיא „חיי העולם הזה", דאס לעבען אויף דער וועלט,—דאס איז א תכלית, א צוועק אן און פאר זיך. דער מענש וואס לעבט אין פרייד טהוט דערמיט גאָט׳ס ווילען. דאס איז דיא הויפּט אויפגאבע פון דעם מענשען, וועלכער איז נור א ריינגעלע פון דער גרויסער, אלגע־מיינער קייט פון דער שעפּפונג. עס איז אמת, אז ער איז דער בעס־טער רינג, מחמת ער צייכענט זיך אויס מיט זיין שכל, מיט זיין פער־נונפט; דארום דארף טאקי זיין לעבען האָבען א העכערן ציעל. אָבער ער איז ניט דער איינציגער וואס דיענט זיין שעפּפער.

„אלע, אלע דיענען איהם, כביכול“, זאָגט ער אין זיין צוואה, „נאָך זייער שכל נאָך; אפילו דאָס ווערעמעל אויך“.

„ווער עס בעהויפּטעט, אז דיא וועלט האָט אין זיך קיין ממשות ניט“, זאָגט ער ווייטער, „האָט א גרויסען טעות. עס איז א גרויסע, א וויכטיגע וועלט פאר דעם וואס ווייס וויא זיך מיט איהר צו בענוצען“.

איבערהויפּט האָט ער זעהר שטארק אגיטירט געגען דיא תעניתים.

„אז א מענש פאַסט אפילו פון שבת צו שבת“, זאָגט ער אין זיין צוואה, „און מיינט, אז ער טהוט דערמיט אויף ווער ווייס וואָס, ווערט דער תענית ניט אָנגענומען. דיא נשמה קען נור דאן ווערן אויסגעלייטערט, ווען דער מענש האָט קיין שום פּניה ניט און טראכט זיך ביי זיך וואָס פאר א בעטרעף האָט דער מענש און אלע זיינע מעשים אנטקעגען זיין ליעבען נאָמען“.—

אין דער צייט פון דעם בעש“ט, דערצעהלט מען, איז געוועזן א מאן וואָס האט זיך געפּייניגט דעם קערפּער דורך תעניתים און אלערליי אנדערע פּייניגונגען, כדי צו קריגען דעם „רוח הקדש“, האָט דער בעש“ט וועגען איהם געזאָגט: „אויבען לאכט מען פון איהם“...

געגען דיא טרוקענע רעליגיאָן פון דיא אידישע רבנים האָט דער בעש“ט ארויסגעשטעלט א טערמין, וועלכען ער רופט: „עבודה בדבקות“, דיענען גאָט מיט הארץ, מיט פייער.

דיא רבנים האבען געהאלטען פון לערנען. דאס איז ביי זיי געשטאנען זעהר הויך. לערנען גמרא און פּוסקים און אָבהיטען פּינקט־ליך אלע מצוות — אויף אזא אופן געהט צו דיא גאָטעס־דיענסט ביי זיי. געפיהל, כונה—דאָס איז ביי זיי א גאָר נישט. ווער זשע קען לערנען? געצעהלטע מענשען, למדנים און רבנים. אויף אזא אופן האט זיך אויסגעבילדעט א „הויכע“ קלאַסע, א רעליגיעזע אריסטאָ־קראַטיע ביי אידען פון איין זייט, און פון דער אנדערער זייט א קלאַסע פון „גראָבע יונגען“, פון „עם הארצים“.

געגען דיעזע אָבטהיילונג, געגען דיזען גייסטיגען מאָנאָפּאָל וואָס דיא רבנים האָבען געהאט, איז דער גרינדער פון׳ם חסידיזמוס ארויס

מיט דער גאנצער קראפט פון זיין טהעטיגקייט און האט פראָקלאַמירט דיא „עבודה בדבקות״, גאָטעס־דיענסט פון הארצען, מיט כונה.

„דיא „דבקות״, דיא פערטיעפטקייט איז דאס שטארקע געפיהל, דיא בייגקענעש פון דער נשמה צו דעם בורא, דיא אומארמונג פון דער גאנצער נאַטור און דיא בעהעפטונג אין זיין ליעבען נאָמען—דאס איז דער עיקר אין דעם גייסטיגען לעבען פון׳ם מענשען״.

געגען דיא פינקטליכקייט פון דיא דינים און דיא מצוות, געגען דיא „חומרות״, אויף וועלכע דיא רבנים האָבען געלייגט אזא גרויסע געוויכט האט ער געזאָגט:

„דער מענש דארף ניט צו שטארק מדקדק זיין אין דעם וואס ער טהוט, מחמת דאס איז אויך פון דיא תחבולות פון דעם יצר הרע, איהם איבערצושרעקען, ווארפען אויף איהם א מורא. און אפילו ווען ער טהוט, חס ושלום, אן עבירה, דארף ער זיך ניט שטארק מצער זיין נאָר חרטה האָבען אויף דעם וואס ער האָט געטהאָן און זיך נעהמען ווידער צו דיענען גאָט פון שמחה״.—

דיא „קבלה״ האט געלערנט פיעלע זאכען, וועלכע זיינען פשוט געווען אונמעגליך צו ערפילען, מחמת זיי זיינען געווען געגען דעם אירדישען לעבען. דיא מקובלים האָבען געוואָלט, אז דער מענש זאָל זיך וואס וויינינער אָבגעבען מיט משא ומתן, מיט מסחר. וויינען איז געווען איינע פון זייערע וויכטיגע מיטלען צו לייטערן דיא נשמה. „אז איינער קען ניט בעגרייפען וואס עס איז״—לערנט דיזע תורה— „דארף ער תשובה טהאָן מיט אַלע כחות, פערגיסען אויף יעדע זאך בימערע טרעהרען און שלאָפען באָטש איין שעה בייגאכט אויף דער ערד מיט א שטיין צוקאָפּענס.״

היינט תעניתים אויף יעדען שריט און טריט. קיין פלייש טאָר מען ניט עסען און קיין וויין ניט טרינקען א גאנצע וואך; ניט ריידען, ניט לאַכען — נאָר וויינען און קלאָגען.

געגען דעם איז דער גרינדער פון חסידיזמוס ארויס מיט אַלע כחות. דער צוזאמענקומען זיך פון מענשען, דער ריידען און דער פערברייגגען פריילאך—דאָס איז געווען איינער פון זיינע הויפט פרינציפּען.

„גאָט ברוך הוא‟, פלעגט ער שטענדיג זאָגען, „וויל מען זאָל איהם דיענען אויף פערשיעדענע ערליי אופנים: אמאָל אזוי און אמאָל אנדערש. דערפאר אז איינער געהט, למשל, און רעדט מיט א מענ־שען, און דאן קען ער דאָך ניט לערנען; אָדער אז ער איז אין וועג און ער קען ניט דאוונען וויא עס דארף צו זיין, — זאָל ער עס זיך ניט נעהמען צום הארצען; מחמת גאָט ברוך הוא וויל מען זאָל איהם דיענען אויף אלע אופנים: אמאָל אויף דעם אופ׳ן און א מאָל אויף אן אנדערן. דערפאר האָט ער געמאכט, אז ער זאָל איצט זיין אין וועג אָדער ריידען מיט א מענשען, כדי ער זאָל איהם קענען דיענען אויף אזא וועג‟.

„וויינען‟, פלעגט דער בעש״ט שטענדיג ווידערהאָלען, „איז זעהר שלעכט, ווייל דער מענש דארף דיענען גאָט פון שמחה. נאָר אויב טרערען קומען פון פריידע, דאן איז עס זעהר גוט!‟

פינפטער קאפיטעל.

זיינע לעצטע יאהרען.

זיין לוסט צו פאָהרען קיין פאלעסטינא. — דיא רייזע און דער אונגליק אויפ׳ן וועג.— דיא „עלילת דם״ אין זאסלאוו און זיין „חלום״. — ר׳ בער מעזריטשער.— זיין גייסטיגער יורש. — זיינע אנהייגגער און געגנער.— דיא „פראנקיסטען״ און זיין אנטהייל אין קאמפף געגען זיי. — זיין קראנקהייט און טויט — זיינע נאכפאָלגער.

אין דיא לעצטע 10, 15 יאָהר פון זיין לעבען האט זיך אין דעם בעש״ט ערוועקט א גרויסער חשק צו פאָהרען קיין ארץ ישראל. געקומען איז עס דורך דעם וואָס אין יענער צייט האָבען זיך כמעט אלע קאבאליסטישע גדולים אריבערגעקליבען קיין פאלעסטינא. דאס „הייליגע לאנד״ איז געווען דער קוואל, פון וואַנען דיא גאנצע קדושה איז ארויס. דאס איז געווען דער מיטעל־פונקט פון דער קאבאליסטי־שער אויטאָריטעט. און דעם גרינדער פון חסידיזמוס האָט זיך הפנים געוואָלט, אז זיין נייע תורה זאָל זיך אויך פערשפרייטען פון דאָרט. עס וואָלט איהם לייכטער געווען אויף דיא עלטערע יאָהרען צו ווירקען פון דעם פלאץ, וואו עס האָבען זיך געפונען אזוי פיעל קדושים, אזוי פיעל גרויסע און הייליגע מענשען. אויסער דעם האָט עס איהם גע־מוזט ציהען צו דער ערד; וואָס האָט בעהאלטען אין זיך דיא גרעסטע, דיא הייליגסטע מענשען, דיא זיילען פון יודענטהום; צו דיא שטיינער וואָס דערמאָנען אָן דער אמאָליגער אידישער גדולה.

זיין שוואָגער, ר' אברהם גרשון, וועלכער האט זיך ענדליך איבערגעבעטען מיט איהם, אָבוואָהל ער האָט נאָך ניט געהאלטען פאָלשטענדיג פון זיין שטה, מחמת ער האָט בעלאנגט צו דער אלטער קבלה־וועלט, איז געווען אין ארץ ישראל. ער האט דאָרט געוואוינט עטליכע יאָהר און איז געקומען צוריק אויף א קורצע צייט קיין חוץ־לארץ, חתונה צו מאכען זיינע קינדער. דער בעש"ט האָט איהם ניט אָבגעלאָזען. דער שוואָגער האָט איהם געמוזט דערצעהלען אלעס, וואָס דאָרט טהוט זיך, וויא אזוי עס לעבט זיך און פיהלט זיך דאָרט; און יענעם'ס מעשה'לאך האבען געוואונען זיין הארץ און האָבען בעצויבערט זיין נשמה. עס האט איהם געצויגען, געריסען אהין, אין דאָס הייליגע לאנד. נאָר דיא אומשטענדען האָבען ניט געלאָזען. ער האט ניט געקענט איבערלאָזען זיין פרוי און קינדער, וויא זיין שוואָגער האָט געטהאָן. יענער איז געווען א מקובל פון דער אלטער שוהלע. זיך פייניגען, זיין א נזיר איז געווען זיין פרינציפ. דער פרינציפ פון דעם בעש"ט איז אבער געווען פונקט דער היפוך דערפון: לעבען אין פריי־דען און געניסען אזוי פיעל פון לעבען, וויפיעל עס איז נור מעגליך, דיענענדיג דערמיט דעם בורא. ער האָט אלזאָ ניט געקענט כאַפּען און פאָהרען.

האָט זיך אָבער געמאכט, אז זיין פרוי איז געשטאָרבען. זיין איין איינציגער זוהן, וויזט אויס, איז דאָן ניט געווען ביי איהם, און ער האָט בעשלאָסען צו פאָהרען מיט זיין טאָכטער און מיט זיין שרייבער קיין ארץ ישראל. מען קען ניט וויסען אויף ריכטיג, וואָס דאָרט איז געשעהן. נאָר אויפ'ן וועג האָט זיי געטראָפען א גרויסער אונגליק. מאנכע זאָגען, אז עס איז געווען א גרויסער שטורם אויפ'ן שווארצען מעער, און דיא שיעף האָט געהאלטען ביים אונטערגעהן. זיי האבען אלזאָ פערלאָרען זייער גאנצען פערמעגען און האָבען זיך ענדליך געמוזט אומקעהרען פון קאָנסטאנטינאָפּעל צוריק נאָך מעזביז.

א שווידערליכע פּאסירונג האָט אין יענער צייט געטראָפען ארום מעזביז, וועלכע האָט, וויזט אויס, שטארק געווירקט אויף דעם גע־דאנקען־גאנג פון דעם בעש"ט.

ניט ווייט פון דער שטאָדט זאסלאוו האט מען געפונען דעם טויטען קערפּער פון א קריסט אונטערן שנעע. טויטע אידישע קער־פּערס פלעגט מען דאן געפינען אין דיא צעהנדליגע; מען פלעגט זיי ערמאָרדען אויף יעדען שריט און טריט און קיינער האט זיך פאַר זיי ניט אָנגענומען. נאָר אז מען האט געפונען דעם טויטען קריסט וועל־כער האט וואהרשיינליך פערבלאָנדזשעט און איז פערשאָטען געוואָ־רען פון שנעע, איז געוואָרען א מורא דיגער טומעל. עס איז גלייך געוואָ־רען דערפון אן עלילת דם. עס האט זיך שוין געפונען א פויער, וואס האט געזעהן וויא א וואָגען מיט אידען זיינען צוגעפאָהרען צו דער אידישער קרעטשמע און האבען דאָרט געמאכט א „שמחה". דאס איז געווען געננג. מן הסתם האבען זיי דאס גע׳הרג׳עט דעם קריסט און אויסגעצאפּט דיא בלוט פון זיין קערפּער אויף פסח. אומזיסט האבען דיא דארטיגע אידען זיך פערטהיידיגט און ערקלערט, אז דיא „שמחה" איז געווען דערפאר, ווייל אין דער קרעטשמע איז געווען א ברית. עס האט ניט געהאָלפען, מען האט ארעסטירט 5 אידען און מען האט זיי געמארטערט און געפייניגט, זיי זאָלען זיך מודה זיין. ענדליך האט מען זיי אלעמען היגגעריכטעט. דיא לעגענדע געהט, אז צוויי אָדער דריי פון זיי האבען זיך פאַר׳ן טויט געלאָזט איבעררייידען פון דיא גלחים און האבען זיך געשמד׳ט. זיי האבען געמיינט, אז דערמיט וועלען זיי רעטען זייער לעבען. נאָר אז זיי האבען געזעהן, אז מען פיהרט זיי דאָך צו דער תליה, האבען זיי ביי דער לעצטער מינוט חרטה געהאט און זיינען געשטאָרבען מיט דיא ווערטער: „שמע ישראל" אויף זייערע ליפּען...

דיזע שוידערליכע געשיכטע, הייסט עס, האט געמאכט א גע־וואלדיגען איינדרוק אויף דעם גרינדער פון חסידיזמוס. צו יענער צייט געהערט זיין בעריהמטער „חלום" וואס ער האט בעשריבען אין א בריעף צו זיין שוואָגער, ווען ער האט געהאט „עלית נשמה", ווען ער איז ארויף אויפ׳ן הימעל און האט זיך דאָרט געזעהן מיט דער גאנצער פאמיליא און גערעדט מיט זיי וועגען דיא מורא׳דיגע פאסירונג...

דערווייל האָט זיך דיא צייט גערוקט, און דיא אלטקייט און שוואכ־קייט האבען דעם גרינדער פון חסידיזמוס דערמאָנט, אז עס איז צייט צו

זארגען פאר נאָך'ן טויט, צו געפינען א מאַן וואס זאָל איבערנעהמען זיין לעהרע און זיא פערשפרייטען אין אלע אידישע קרייזען. לאנג האט ער ניט געדארפט זוכען. ער האט געפונען דעם פאסענדסטען מאַן אין ר' בער מעזעריטשער, וועלכער האט זיך גערופען דער „מגיד פון מעזעריטש".

ר' בער איז געווען זיינער א געגנער. אלס א שטארקער אנהייג־נער פון דער קבלה, האָט ער פערבראכט יאהרען אין פאסטען תעניתים און פייניגען זיין גוף, ביז וואנען ער איז געוואָרען שטארק קראנק. דעם בעש"ט'ס א מקורב האט איהם צוגערעדט צו פאָהרען צו דעם גרויסען וואונדער־מאַן, וועלכער וועט איהם זיכער אויסהיילען. עס וועט אויך ניט שאדען זיך מיט איהם צו בעקענען. ר' בער האט זיך אין אָנ־פאנג געלאזט בעטען; דערנאָך איז ער אריינגעפאָהרען קיין מעזביז, וואו דער בעש"ט האט איהם געדונגען א דירה און האט איהם גענומען היילען. זיי פלעגען אויך פערברייגנען שטונדען לאנג אין ויכוחים, און ענדליך איז ר' בער געווארען א פאָלשטענדיגער אנהייגנער פון דעם בעש"ט — זיין רעכטע האנד.

ער האט אלזאָ שוין געהאט א גייסטיגען יורש, א מאַן וואס זאָל פארטזעצען זיין ארבייט נאָך זיין טויט. אנהענגער האבען אויך ניט געפעהלט. ער האט געהאט צעהנדליגע תלמידים, וואס האבען ניט געוואלט אָבטרעטען פון זיין הויז, הונדערטער וואס האבען איהם אויפ־געזוכט ביי יעדע געלעגענהייט און טויזענדער וואס האבען געגאַרט איהם צו זעהן און צו הערען זיין תורה. אבער צוזאמען מיט זיינע אנהענגער האבען זיך גענומען אָברופען געגנער אויך. דאס זיינען, אמת, נאָך ניט געווען אזעלכע שרעקליכע געגנער, וויא זיין סעקטע האט ארויסגערופען שפּעטער. ער איז מיט זיי פארטיג געווארען אויף א קורצען אופן. איינמאָל האט מען איהם גערופען פאר דעם „ועד פון דיא פיער לענדער". דאס איז געווען א מין קאָמיטע פון פערשיעדענע רבנים, וועלכע האבען געוואלט וויסען וואס פאר א מענש דער בעש"ט איז. זיי האָבען געהערט זיין גרויסען נאָמען, זיינע מופתים; א טהייל האבען אויף איהם געזאָגט, אז ער איז אַן „עם הארץ", האבען זיי איהם געוואלט פערהערן. איינער פון דיא רבנים ווענדעט

זיך צו איהם און פרעגט איהם א „דין"· עס איז געווען ראש חדש, האט איהם דער רב געפרעגט: וואס איז דער דין, אויב מען פערגעסט זאָגען „יעלה ויבא"? גאנץ קאלטבליטיג און מיט א זיסען שמייכעל אויף די ליפּען ענטפערט דער גרינדער פון חסידיזמוס:

— דיזער דין איז ניט נייטיג ניט פאר אייך און ניט פאר מיר; מחמת איהר, ווען איהר זאָלט אפילו נאָך אמאָל איבערדאַווענען, וועט איהר א צווייטען מאָל פערגעסען, און איך וועל זיכער דעם ערשטען מאָל אויך ניט פערגעסען...

דאָס איז געווען נענוג; מעהר האט מען איהם שוין ניט געפרעגט·

אין די לעצטע עטליכע יאָהרען פאר זיין טויט האט ער גענו־מען א גרויסען אנטהייל אין דעם קאמפף געגען די „פראנקיסטען", וועלכע האבען אָנגעטהאָן די פוילישע אידען גרויסע צרות און האבען אויף זיי געמאכט איין בלבול נאָך'ן אנדערן. י ע ק ב פ ר א נ ק איז געווען א פוילישער איד, א נאכפאָלגער פון דעם „פאַלשען משיח" שבתי צבי. ער האט געוואָלט אליין שפּיעלען די ראָלע פון א „משיח". נאָך א שרעקליכע נידערלאגע אין דער טירקיי, וואו ער האט פערבראכט א היבשע צייט, איז ער אין 1755 געקומען צוריק קיין פוילען. דאָרט האבען זיך ארום איהם ארומגעקליבען א קליינע צאָהל אנהענגער און האבען זיך געמאכט א „קלייזעל". די פרומע אידען האבען עס ניט געקענט דערלאָזען און האבען גענומען פערפאָלגען די „שבתי־צבי'ניקעס". יענע האבען אויך ניט געשוויגען און ענדליך האט זיך ענטוויקעלט צווי־שען זיי א ביטערער קאמפף· די „פראנקיסטען" האבען זיך צוגעשארט צו די קאטוילישע גלחים, וועלכע האבען זיך אָנגענומען פאר זיי. מען האט גענומען פערפאָלגען די אידישע רעליגיאָן און פערברענען די אידישע ספרים. דער סוף איז געווען, אז די אידען האבען געזיעגט, און פראנק מיט זיינע אנהענגער האבען געמוזט אריבערגעהן צום קריס־טענטהום.

דיזער קאמפף, אין וועלכען דער בעש"ט האט אריינגעלייגט אלע כחות, האט איהם געקאָסט געזונד· ער איז געווען שטארק אויפגערעגט אויף די רבנים פאר זייער שטרענגקייט, דורך וועלכער זיי האבען אריינ־געטריבען די „פראנקיסטען" אין די אָרעמס פון קריסטענטהום·

דאס האט איהם ענדליך אזוי צונעדריקט, אז ער האט זיך אנידערגעלייגט אין בעט א קראנקער און איז שוין מעהר ניט אויפגעשטאנען...

זיין טויט, דערצעהלט מען, איז געווען זעהר ריהרענד. וואכען לאנג האבען זיינע טרייע תלמידים ניט אבגעטראטען פון זיין בעט. ער האט ניט געקענט צוזעהן זייער צער. „פאר מיר," פלעגט ער בסדר זאגען, „דאגה איך ניט; מחמת איך וועל ארויסגעהן פון דער טהיר און גלייך אריינגעהן אין אן אנדערער."

עס איז געווען דעם ערשטען טאג שבועות 1760. נאכמיטאג האבען זיך פערזאמעלט אין זיין הויז דיא נכבדים פון דער שטאדט. א קורצע ווילע האט ער פערבראכט מיט זיי, זאגענדיג תורה. מיט א מאל איז ער געבליעבען ליגען אהן כחות... צוויי זייגערס, דערצעהלט דיא לעגענדע, זיינען געווען אין שטוב. און „אז ביידע זייגערס וועלען זיך אבשטעלען", האט דער קראנקער געזאגט, „דאן וועל איך מעהר ניט זיין צווישען אייך..."

און כך הוה. דיא זייגערס זיינען געבליעבען שטיל און מיט זיי אויך דאס הארץ פון דעם גוסס...

* * *

וואס מען זאל זיך ניט דיינקען וועגען זיין לעהרע, וועגען דיא כבא מעשיות, דיא לעגענדען וואס וויקלען ארום זיין לעבען און זיין טהעטיגקייט — איין זאך איז זיכער, אז ר' ישראל בעל שם טוב איז געווען א ריינע פערזאן מיט אן עהרליכע, אויפריכטיגע נאטור. דיא ריכטונג, וועלכע ער האט אריינגעבראכט אין יודענטהום, איז אהן צווייפעל געווען א פארטשריט. זיא האט אריינגעבלאזען לעבען אין דיא טרוקענע אידישע ביינער; זיא האט זאפטיג געמאכט דיא פערטריקענטע, איינגעדארטע אידישע נשמות. יעדעסווארט זיינס הויכט מיט לעבען, מיט פייער, מיט הארץ. יעדענפאלס האט ער געמיינט גוט. וואס איז ער שולדיג, אז א גרויסער טהייל פון זיינע פערטרעטער האבען דערנאך פערקריפעלט זיינע לעהרען און האבען זיין תורה געמאכט פאר א מיטעל אויסצולוידיגען דיא קעשענעס פון דעם פאלק?

ער האט געהאט דעם שיקזאל פון אלע רעפארמער, פון אלע רעליגיאנס-גרינדער, וועמעס לעהרען ווערן דאס רוב צודרעהט אזוי

פערטייטשט אזוי, אז זיי וואָלטען זיי פּאָזיטיוו אליין ניט געקענט דערקענען. און מען דערצעהלט, אז דער גרינדער פון חסידיזמוס האָט עס געזעהן בנבואה נאָך ביי זיין לעבען... עס איז געווען אַ נאָכמיטאג אין פריהלינג. דער בעש"ט איז געגאנגען שפּאַצירען מיט זיינע תלמידים. אין מיטעי וועג איז אָנגעקומען דיא צייט פון מנחה, האָבען זיי זיך געשטעלט אונטער אַ בוים דאַווענען. מיט אַמאָל האָט ער אויפגעהויבען דיא אויגען צום בוים און האט זיך פערטראַכט. דיא געבורט פון דער נאַטור האט איהם וואהרשיינליך ארויפגעפיהרט צו דיינקעי וועגען דיא ענטוויקלונג פון זיין ריכטונג, פון זיין פהילאָזאָפיע. און ער האט הפנים געמוזט אריינקוקען ווייט, ווייט אין דער צוקונפט; ווייל זיך אומקוקענדיג צו זיינע תלמידים, האט זיך ארויסגעריסען אַ טיעפער זיפץ פון זיין הארצען, און ער האט געזאָגט:

— איך וויים, אז וויפיעל בלעטער אָט דער בוים האָט, אזוי פיעל „צדיקים" וועלען אויפשטעהן נאָך מיר, מיט זייערע שיטות, מיט זייערע ריכטונגען; און יעדער איינער וועט מיינען, אז ער געהט אין מיין וועג...

אָרעמער מענש! ער האט געזעהן עטוואס, אָבער זיכער ניט אלעס. ער וואָלט ניט געקענט שטארבען אזוי רוהיג, אזוי צופריעדען, ווען ער וואָלט געוואוסט וואס פון דעם חסידיזמוס וועט ווערן אין דער ווירקליכקייט...

אין דיזער ביאָגראַפיע האָב איך זיך בענוצט מיט אברהם כהנא. „ר' ישראל בעל שם טוב"; פּראָפ. גרעטץ, „געשיכטע דער יודען"; „מעשה צדיקים"; „דברי צדיקים"; „סדר הדורות החדש"; „שבחי בעש"ט" און אנדערע קוועלען.

א. פ.

ליטעראַרישע און וויסענשאַפטליכע ווערק פון אונזער אייגענעם „פאַרלאַג״ און פון אַנדערע „פאַרלאַגען״, פון וועלכע מיר האָבען איבערגענומען די אַגענטור.

אברבנאל, זיין לעבען און טעטיגקייט אין פארבינדונג מיט דער געשיכטע פון גלות שפאניען, פון פ. קראנץ, בראשירט .15

אַהן אַ גלויבען, ראמאן פון ה. שענקעוויטש, פראכטבאנד 1.70

אַהן אַן אויסוועג, ראמאן פון ד. קאסעל, פראכטבאנד .75

אָוועגט בלאַסקייט, נאוועלען פון ד. קאסעל, פראכטבאנד .75

אויף די וועגען פון דער וועלט, וויסענשאפטליכער ראמאן, פון זשול ווערן, בראשירט 1.50

אויפ'ן שווינדעל טרעפ, ראמאן פון ק. זיננמאן, פראכט־באנד .75

אונטער דער זון פון אַפריקא, א רייזע ארום דער וועלט, פון זשול ווערן, 2 טייל, בראשירט 1.50

איבער אונזער קראַפט (דראמע) פון ביערנסטערנע ביערנ־סאן. דאס איז איינע פון די שטארקסטע סאציאלע דראמעס וואס די ליטעראטור פארמאגט. געבונדען .75

אידישע הערץ, אפערא פון לאטיינער, בראשירט .20

אידישע וועלטען, פון ז. קאמייקא, ערצעהלונגען און סקיצען פון אידישען לעבען, געבונדען .75

אידישע נשמות, פון א. ליטווין, שילדערונגען איבער דאס לעבען פון די אידען אין ליטא, פוילען און גאליציען, גע־

בונדען אין 4 דיקע פראכט־בענדער (ביי 400 זייטען יעדער באנד) 5.00

אידישע פאָלקס־לידער, געזאמעלט פון י. ל. כהן. א זעלטענע רייכע זאמלונג פון די איינפאכע, נישט־געקינצעלטע לידער, וואס עס ווערען געזונגען אין דעם פאלק, באשאפען פון פאלק גופא. די לידער זיינען א ריכטיגער שפּיגעל פון דער אידישער פאלק'ס נשמה, פול מיט שעהנע, העלע פאעטישע בילדער, רייך אין די צארטסטע און ריהרענדסטע געפיהלען. די זאמלונג האט 230 לידער, א גרויכער טייל פון זיי ליבעס־לידער. יעדעס ליד באגלייט מיט נאטען, וואריאנטען און נויטיגע ערקלערונגען, מיט א ספעציעלער איינלייטונג, וואו עס ווערט געגעבען א גרינדליכע אפהאנדלונג איבער אידישע פאלקסלידער בכלל. געבונדען אין צוויי ליינווענט בענדער 3.00

אידישער פרעזידענט, פון דייוויד איזראעלס, איבערזעצט פון יוסף בעראנדעס, פיין געבונדען .50

איוועטא, ראמאן פון ג. ד. מאפאסאן, פראכטבאנד .60

אייביגער וואנדערער, דראמע, א. דימאוו, בראשירט .20

אייביגער איד, ראמאן פון אייזשעז־סי, פראכטבאנד 1.25

איינשטיינ'ס רעלאטיוויטעט טעאָריע, פון ק. גוטנבוים, בראשירט .30

פראכטבאנד .50

אין גרויסען טומעל, ראמאן פון אנע מאדעלונג, פראכטבאנד .75

אין וואנדער לעבען, רייזע בילדער פון ש. גארעליק,

בראשירט .40

פראכטבאנד .75

אין שאטען, נאוועלע פון א. זאק, בראשירט .40

אינטעליגענט, דראמא פון פרץ הירשביין, בראשירט .20

אמאל, אמאל, דעקלאמאטאר פון ל. מלאך, בראשירט .40
פראכטבאנד .65

אנארכיזם, פון דר. פ. עלצבאכער, א קריטישע שטודיע איבער די פרייהייטס־לעהרען פון גאדווין, פרודאן, שטירנער, באקונין, קראפאטקין, טאקער און טאלסטאי, איבערזעצט פון דר. מעריסאן. געבונדען אין ליינווענט 1.25

אפיקורסים, פון ב. יאושזאן, בראשירט .50
פראכטבאנד .75

אפפאל, פון ל. מלאך, שילדערט דאס לעבען פון דער אונטערוועלט, בראשירט .40
פראכטבאנד .65

א שפיעל מיט'ן טויט, פון סיין ריד פראכטבאנד 1.00

בוך פון ליבע, פון מאריס ראזענפעלד. אלע ליבע־לידער, געזונגענע פון אונזער גרויסען פאעט אין זיין שעהנסטער יוגענד־צייט. אויפגעקליבען און צוזאמענגעשטעלט פון פאעט אליין, געבונדען אין ליינווענט 1.00
ספעציעלע לוקסוס אויסגאבע 1.50

בילדער פון דער יידישער ליטעראטור געשיכטע, פון דר. מאקס וויינרייך, געבונדען אין פראכטבאנד.

בריעף פון דער לעצטער רוסישער קייזערין, בראשירט .50
פראכטבאנד .75

גאונים און גדולים, זייערע לעבענסבאשרייבונגען, ענטהאלט: 1 — ר' ישראל בעל־שם־טוב, 2 — ר"ב סעדיה

גאון, 3 — רבי יהודה הלוי, 4 — ווילנער גאון, 5 — לעסינג און מענדעלסאן, 6 — לעווינזאן, 7 — אברבנאל, 8 — בר כוכבא, 9 — ראטהשילד. שעהן געבונדען אין א פראכטבאנד 1.50

גארבען, פון אב. וויקטאר, פאעמען און לידער, פיין גע־בונדען אין לייננווענט 1.50

גארקי'ס ערצעהלונגען און אינטערוויוס. 1 — גאר־קי'ס לעבענס־באשרייבונג, 2 — פאגראם, 3 — קיין און ארמעס, 4 — באליעס, 5 — א בוך וואס לאזט ניט שלאפען, 6 — א ליגען, 7 — דער שטורם־פויגעל, 8 — די בעלי־בתים פון לעבען, 9 — דאס שיינע פראנקרייך, 10 — א קיסר פון דער רעפובליק, 11 — דער פריסטער פון טאראל, 12 — „חבר". פיין געבונדען אין א פראכטבאנד 1.00

גוטמאן'ס (דער לעבעדיגער) **שריפטען**, הומארעסקען און סאטירען, אין 2 בענדער, געבונדען 2.00

געזאנג און דעקלאמאציע, לידער זאמלונג פון ד. קאס־סעל, 1טער טייל, בראשירט .30

געזאנג און דעקלאמאציע דיטא, 2טער טייל, בראשירט .40

געזאנג און דעקלאמאציע, דיטא, 2 טייל, געבונדען אין 1 פראכטבאנד 1.00

געטער זיינען דורשטיג, ראמאן פון א. פראנס, פראכט־באנד 1.25

געפאקט און געמאזעלט, פון י. טייערשטיין, בראשירט 1.10

געשיכטע פון דער גריכישער ליטעראטור, פון פ. קאנאן, געבונדען אין פראכטבאנד 1.60

געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור, פון ג. קארפעלעס, געבונדען אין פראכטבאנד 2.00

גרויסע מענער, זייערע לעבענסבאשרייבונגען, ענטהאלט:
1 — יאזעפוס פלאוויוס, 2 — סאקראטעס, 3 — אריס־
טאטעל, 4 — שפינאזא, 5 — היינע, 6 — וואלטער,
7 — טאלסטאי, 8 — ישוע הנוצרי, 9 — שבתי־צבי,
10 — מחמד. שעהן געבונדען אין א פראכטבאנד 1.50

גריכישע מיטו׳ן, לעגענדען פון א. מיטראפאליטאנסקי,
פראכטבאנד 1.00

גרעטץ׳ן אידישע געשיכטע, מיט א נייער מאדערנער
אידישער איבערזעצונג, אילוסטרירט אין 5 פראכטבענדער,
פערלאג יהודיה, ווארשא 10.00

דער איד און זיין טראדיציע, פון ש. ר. קרינסקי,
בראשירט .60

דער העלד פון אונזער צייט, ראמאן פון מ. י. לערמאנ־
טאוו, בראשירט .50
פראכטבאנד .75

הימלישע אימפעריע, וויסענשאפטליכע באשרייבונג, פון
זשול ווערן, בראשירט .50
פראכטבאנד .75

היגיענע פאר דער פרוי, א וועגווייזער פאר פרויען,
בראשירט .60

(דר.) **הערצל׳ס געזאמעלטע שריפטען**, אלעס וואס
ער האט געשריבען איבער דעם ציוניזמוס, געבונדען אין
א פראכטבאנד 1.50

וואס טוט מען, פון נ. ג. טשערנישעווסקי, א קלאסישער
ראמאן, וועלכער איז זעהר אינטערעסאנט פאר דעם אינ־
טעליגענטען לעזער, איבערזעצט אונטער דער רעדאקציע
פון דר. ק. פארענבערג, אין 2 בענדער, געבונדען אין
קלאטה 2.00

ווייסענבערג׳ס געזאמעלטע שריפטען, בילדער און טיפען פון אונזער אלטער היימאטה, געבונדען 1.00

ווייסענבערג׳ס ערצעהלונגען, פערלאג גיטלין, בראשירט .50
פראכטבאנד .75

וויכנע דוואשע, הומארעסקע פון יוסף טונקעל, בראשירט .20

ווילנער גאון, דער גייסטיגער פיהרער פון מתנגדים, פון פרץ וויערניק, בראשירט .10

ווערטהער׳ס לײדען, פון וו. געטהע, דאס קלאסישע מייסטערווערק פון דעם גרעסטען דיכטער אין דייטשלאנד, איבערזעצט און איינגעלייטעט פון ש. יודסאן, געבונדען .75

זכרונות פון ניקאלאי דעם צווייטענ׳ס ממשלה,
בראשירט .50
פראכטבאנד .75

זשאן קריסטאף, פון ראמען ראלאנד, דער מאריהסטער ראמאן וואס האט געוואונען דעם גרויסען נאבעל פרייז פאר ליטעראטור, א ראמאן וועלכער פאראינטערעסירט דעם לעזער גלייך פון אנפאנג און מ׳קען זיך נים אפרייסען פון לייענען, איבערזעצט אונטער דער רעדאקציע פון דר. ק. פארענבערג, געבונדען אין 5 בענדער 5.00

זשול ווערנ׳ס ווערק, אין 11 פראכטבענדער מיט א נייער מאדערנער אידישער איבערזעצונג, ארויסגעגעבען פון פערלאג גיטלין, ווארשא 10.00

חרוב׳ע וועלטען, פון א. ש. זאקס, קולטור־היסטארישע בילדער פון דער ליטא איז פאלגענדע אפטיילונגען:
1 — זיטען און מנהגים, 2 — דער ליטווישער איד,
3 — אידישע שמחות און אידישע אבלות, שעהן געבונדען 1.00

חתם סופר, מאנאגראפיע און לעגענדען פון י. רייזפעדער, מיט א פארערדע פון הלל צייטלין, בראשירט .20

פראכטבאנד .40

טאלסטאי'ס ביאגראפיע, זיין לעבען און ליטעראַרישע טעטיגקייט, פון ח. אלעקסאנדראוו, בראשירט .10

טייוועל, פסיכאלאגישע ערצעהלונג פון גראף ל. טאלסטאי, בראשירט .20

טרעהרען־אינזעל (סאאכליז און קאטארגע), פון וו. דאראָ־שעוויטש, 2 טייל, געבונדען אין 1 באנד 2.00

אין 2 בענדער 2.25

יאזעפוס פלאוויוס (יוסף בן מתתיהו), זיין לעבען און זיינע שריפטען אין פארבינדונג מיט דער געשיכטע פון דעם קאמף צווישען אידען און רוימער אין צייט פון צווייטען חורבן ירושלים, פון פ. קראנץ, בראשירט .15

יעקב'ס ברונעם, פון ד. בענוא, ראמאן פון איצטיגען ארץ־ישראל לעבען, פראכטבאנד 1.00

ישוע הנוצרי, זיין לעבענס־געשיכטע נאך די בעסטע אידישע און קריסטליכע קוועלען, פון א. ז. כהן, בראשירט .15

כאדזשי מוראט, פון גראף טאלסטאי, בראשירט .50

פראכטבאנד .75

ליבין'ס געקליבענע סקיצען. ליבין איז דער אמת'ער דיכטער פון אידישען פראלעטאריאט אין ניו יארק. ער קען אויסגעצייכענט דאס גהעטא, קען זיין לעבען און שטרעבען, ליידען און פריידען, און אלץ וואס ער מאלט, ווי טראגיש דאס זאל ניט זיין, איז פון איהם באלויכטען מיט א צארטען הומאר. אין דיזער זאמלונג זיינען אריין ליבין'ס בעסטע סקיצען, אין אלעמען 59 סקיצען, פיין געבונדען 1.00

ליטעראטור וויסענשאפט, פון דר. ראזענשטיין, פראכט־באנד .85

מוטער און קינד, פון דר. י. א. מעריסאן, א לערבוך פאר
דער מוטער ווי זיך צו פיהרען בעת'ן שוואנגערן און ווי צו
האדעווען דאס קינד .50

מחמד, גרינדער פון מאהאמעדאניזמוס, זיין לעבען און קאמף
פאר א נייע רעליגיאן, פון פ. קראנץ, בראשירט .15

מיסטעריען, ראמאן פון ק. גוטענבוים, פראכטבאנד .85

מענש און וואונדער (צווישען הימעל און וואסער), פון
זשול ווערן, 3 טייל, בראשירט 2.00

מן המצר, פון גדליה בובליק, א שטודיום איבער דאס לעבען
פון דער אידישער נאציאן און א בליק אין דער צוקונפט
פון אידען און יודענטום, פיין געבונדען 2.00

נאטור־וויסענשאפט, פון בירנבוים און קאסעל, 3 טייל,
בראשירט 1.00

נאטור־וויסענשאפט, דיטא, 1טער אדער 2טער טייל בא־
זונדער .25

3טער טייל באזונדער .50

נארדוי'ם אויסגעוועהלטע מעשה'לאך, בראשירט .50

פראכטבאנד .75

ניקאלאי דער צווייטער, פון פ. זשוליאר, זיין לעבען און
טויט, בראשירט .50

פראכטבאנד .75

סאלאמבא, ראמאן פון ג. פלאבער, נאכ'ן פראנצויזישען,
פראכטבאנד 2.00

סוד פון טויט, ראמאן פון ק. גוטענבוים .60

סך־הכל אין אמעריקאנער יודענטהום, פון גדליה
בובליק. דאס בוך נעמט ארום דאס גאנצע אידישע לעבען
אין אמעריקא. פיין געבונדען 1.00